

Iz starih zapiskov.

Podlimbarski.

Smrt Pavla Stoklasa.

ko je bilo ugodno vreme in je dopuščal čas, smo stali častniki okoli opoldanske ure na čaršiji (glavnem trgu) bosenskega mesta ter čakali vojaške pošte, ki se je vsak dan opoldne pripeljala z železniške postaje, petdeset kilometrov oddaljene od naše garnizije.

Vojaški izprevodnik pošnega voza je imel pravico, oddati nam mimogrede na čaršiji navadna pisma in novine, stvari, ki smo jih željno pričakovali. Ta pošta je vozila tudi popotnike; nekateri so ostali v našem mestu, drugi so se peljali prihodnji dan zopet s pošto naprej v pokrajino ob Drimi na srbski meji. Včasih smo čakali tovariša, ki ga je poslala oblast v našo dolgočasno postojanko; pričakovali smo ga z različnimi čuvstvi: komur se je imel pridružiti prijatelj iz prejšnjih let, tisti je z nestrpno radostjo zrl po vegasti čaršiji, ali se ne priguga že kmalu poštna kočija mimo džamije (turškega svetišča) doli; drugi smo s pomilovanjem govorili o novem tovarišu, ki ga pelje usoda na svojem težkem in okornem vozu v naše tiho in pusto mesto; ako je prišel novo prideljeni tovariš iz kakšne avstrijske prestolnice, kjer je sedel že mnogo let v toplih in prijetnih razmerah, smo ga pričakovali z neko škodoželjnostjo, češ, okušaj tudi ti, bratec, nekaj let naše odljudne kraje! No, sprejeli smo vsakega pristrčno in vsak je že na čaršiji skočil z voza, se pomudil med nami in radovedno izpraševal o razmerah v garniziji in pokrajini.

Nekoč se je pripeljal s pošto zelo shujšan častnik z dolgimi brki, belega, gladko obritega, nekoliko že prežitega obraza. Bil je skrbno zavit v plašč in sam je slonel v ogromnem vozu kakor bolehen lev sredi Sahare. Na naše pozdrave je nemo in trudno naklonil glavo in voz ga je odpeljal dalje. Spogledali smo se: Kdo je to? Pred hotelom na dolenjem koncu čaršije je voz zopet postal in iz njega je zlezal neznan častnik ter stopil tesno zapet in zavit v spremstvu hotelskega služabnika v novozgrajeno gostilno.

„Po našitkih pripada našemu polku in drug ne more biti nego stotnik Pavel Stoklas. Baš te dni se konča njegov odpust,“ je rekel slok nadporočnik z močno brazgotino čez levo lice.

„Odkod pa prihaja?“ ga je vprašal majhen poročnik z mršavim psom ob nogah in ščipalnikom na nosu.

„Iz Prepolja, iz Sandžaka, to se pravi od tam je bil nekako pred tremi meseci prestavljen k nam; ker je bil pa bolan, si je vzel dopust in se šel lečit v Avstrijo. Menda prihaja iz Merana.“

„Siromak je. Drugega ni bilo videti v vozu nego dolgi brki. Kako trudno se je izmotal iz pošne kolibe. In takšnega človeka pošilja minister v naš kraj; tu se ne bo popravil.“

„Že nima protekcije — — Hundeleben! Ko bi jo imel, bi sedel lepo na Dunaju na sami desnici boga ministra, ali v Pragi, Buda-pešti, ali pa v alpskih deželah kje na solnčnih bregovih kakšnega mičnega jezera. Tako se mora pa vse življenje potikati na periferiji cesarstva, kakor se jaz in kakor se boš ti. Hundeleben!“ Tako je vpil z grmečim glasom stotnik Gerber, snel čepico in mahnil ž njo po glavi suhe kljuse, ki je nesla mimo nas tovor drv. Zasmeljali smo se njegovi jezici. Stotnik Gerber je bil zdravega, rdečega obraza, zalitih rok, srednje velik, z lepo brado, čokat, pravi vojak železolomec in zabavljač prve vrste. Srdil se je na ves svet, na vsaki napravi, naj je prišla od katerekoli strani, je umel opaziti kakšno slabo stran, ob vsako dejanje in nehanje se je zadel njegov ostri sarkazem. Ker je videl, da ga tovariši silno radi poslušajo, ga izzivajo k zabavljanju in se ob njem zabavajo, je kričal ob vsaki priliki. To zabavljanje je postalo že del njegove nature, kakor bi bil to že z rojstvom prinesel na svet; pa je bilo le priučeno in ponarejeno in srce navadno ničesar ni vedelo o trpkih besedah, ki so se mu ubrano in skladno lile iz ust, ker sicer bi se ne bil pri vsakem izbruhu srditosti veselo nasmejal, češ: to se le tako reče, sicer pa pljunem na vse skupaj. Nervozen ni bil, ali pa je umel tako imenitno skrivati to moderno bolezen, ki se v naših časih krutega militarizma, hlastnega pisanja in širokega nasladnega uživanja tako hitro širi. Pri vsakem drugem, tretjem stavku je razdraženo zavpil: Hundeleben! — kar mu je vidno oledelo jezico in je nas posebno zabavalo. Starejši častniki so ga prosto nazivali: prijatelj Hundeleben — česar si jaz nisem upal, ker sem bil takrat samo poročnik.

„Veš kaj, prijatelj Hundeleben, škoda da nisi ti minister, ti bi imel srce za častniški blagor,“ je rekel nadporočnik z brazgotino, smel človek, ki je pričakoval že tisto leto povišanja.

„Da, tega bi imel več nego kdo drug. Kdor je bil pet let pokopan v galiških ali bosenskih gnezdih, tistega bi prestavil na Dunaj,

v Prago in tako dalje, kjer igrajo velikolepe opere in sijajne balete, da nekoliko oživi, ali pa v kakšno tvorniško mesto, kjer mrgoli vojaški izobraženih žensšk, namreč bogatih nevest, da se človek oženi, dokler je še čas in začne drugačno življenje — Hundeleben! No, teh ugodnosti in slaščič so deležni le nekateri priporočeni in protežirani maziljenci.“

„Saj se v Bosni tudi lahko oženiš,“ je z nasmešljivim izrazom pripomnil nadporočnik.

„Kaj . . . , kakor tisti zdravnik v Zvorniku, ki mu je prinesla žena petsto tovorov suhih češpelj za doto? Zdaj pa trguj in prodajaj — Hundeleben!“

„Oj, ko bi imel človek kakšnega strica gori blizu ministra!“ je vzdihnil poročnik s psom.

„Kaj? Strica še treba ni. Ko bi bil le ministrove žene lakaj moj prijatelj, pa bi bil lahko še to leto vsako popoldne na konju v Pratru. Imam prijatelja, imena ne povem, ki roma po Avstriji, kakor mu drago. Pa zakaj? Ker je njegova sestra hišna ali komornica pri neki visoki dami.“

„Kje je sedaj ta srečni prijatelj?“

„Preobjedel se je bil Dunaja — tudi taki ljudje so na svetu — Hundeleben! — pa je prosil proč v Trst, ker je tam doma. In precej je bil premeščen v — Trident. Ministrov pisar se je bil namreč zmotil in je napisal Trient za Triest. Je bil že pregloboko pogledal v kupo . . . hofrat, tintna ščuka! Moj prijatelj maha v ministrstvo, kakor bi bil tam doma, in pravi: Za Trst sem prosil, ne za Trident. Mene bi bili kaznovali zaradi nadlegovanja uradnih oseb, njemu so se pa še opravičevali. (Bralec naj oprost, da ne ponavljam vsakega stotnikovega vzklika: Hundeleben!) Pa je moral vendar v Trident. Pol leta pozneje je bil zopet prestavljen, v Trst seveda.“

„Tako je, ako ima človek dobrega znanca, ki vrta gori. Vse doseže, kar vse. Ampak v nebo vpijoča krivica je to,“ je vzkliknil poročnik ter udaril s sabljo ob tla.

„Naj bo, kakor hoče,“ je viknil stotnik Gerber. „Je že tako in ne bo nikdar drugače. Sčasoma se vse izgadi in pozabi. Res, da vsi ne moremo biti v velikih mestih in se ne moremo izprehajati po širni Avstriji, kakor bi se nam zljubilo. Nič ne de. Tudi tukaj smo včasih veseli in razposajeni. Jaz — po pravici pravim — med tiste dunajske gigrle bi niti ne hotel iti. Ali le tista grozna protekcija me jezi in pa ker visoki gospodje ne vedo, kaj je psihologija, in duše človeške ne poznajo. Hundeleben!“

Pritrdili smo stotniku, ga vzeli medse in šli v kazino k obedu.

Drugi dan se je stotnik Pavel Stoklas javil k službi in potem se je večkrat pokazal v naši družbi. Ker je prišel iz Sandžaka, kjer sta garniziji mešani, je turška in avstrijska, nam je vedel dosti povedati o medsebojnih odnošajih obeh vojsk, o turških vojaki in o Škipetarjih. Zanimivo je umel pripovedovati. Govoril je nekoliko hripav diskant, z nekakim ženskim glasom. Nehote sem se zaziral na njegovi beli in suhi roki in prozorni ušesi ter si mislil: Revež, revež! Po njegovem imenu, njegovi nemščini in ličnih potezah sem sodil, da je Slovenec, pa si ga kot ponižen poročnik nisem upal vprašati, ker mi je par let poprej na podobno vprašanje neki častnik odgovoril, da je Avstrijanec in nič drugega. (To je bilo pred četrtno stoletja, ko so se tudi Nemci še tako izražali.) Ker mi moja radovednost ni dala miru, sem nekega večera vzel v kazino slovenski časopis s seboj. Takrat smo zahajali tudi zvečer v kazino. Ker so imeli nekaj tednov poprej častniki v neki gostilni hudo rabuko z židi, smo bojkotirali vse gostilne in kavarne v mestu. Sedel sem torej pri večerji, poleg mene je ležal na mizi razgrnjen slovenski list. In res, ko je Stoklas, ki je sedel na nasprotni strani mize nekoliko više od mene med stotniki, zagledal moje novine, se je močno začudil. Obrnil se je k meni, me zvesto pogledal ter me vprašal, če sem s Kranjskega. Na moj potrdilni odgovor mi je pokimal rekoč: „Sva pa rojaka.“ Na te besede je prijel stotnik Gerber, ki je sedel vedno poleg Stoklasa, za čašo, trčil ž njim, pogledal name in zavpil: „Aha, dva Škipetarja. Bog vaju živi!“ Gerber je prišteval vse nenemške narode Škipetarjem. Njegova živahnost in neprestano brbljanje je vidno zanimalo Stoklasa. Na njegovi strani se je hitro udomačil v našem krogu, oživil, se razgovoril. Takrat je krožilo po bosenskih garnizijah nebroj anekdot o hajdukih, o umorih, razstrelbah in obešanju. Po gorah je tuintam životarilo še hajduštvo; na glavi Jovice in Milana, ki sta bila silovita hajduška poglavarja in strah Podrinja, so bile razpisane znatne vsote. Ta in oni častnik je sodeloval še pri zasedi in je vedel marsikako bojno črtico iz 1878. leta. Vsi pa smo bili priča prvega kulturnega dela v teh krajih, ki je zahtevalo bistrejših glav nego zasedanje samo. To delo je zadelo ob odpor, ali vsaj ob skrajno ravnodušnost domačega prebivalstva, ki ga ni moglo razumeti, ker je bilo dotlej s kitajskim zidom zaprto od naprednejših narodov in ker je bila večina dela spočetka naperjena na to, da se laže zavlada pridobljenim pokrajinam in zagotovi blagostanje navalivšim tujcem, ki smo se gmotno

prav dobro tam počutili, česar domačini niso mogli prezreti. In vsi smo vedeli povedati dosti smešnega o prvih početkih kulture v običajnem našem pomenu, o njenih nositeljih in razširjevalcih, ki v prvih časih ali svoje naloge niso razumeli, ali niso bili sposobni, ali pa so hoteli kar v najkrajšem času vlti v preprosti patrijarhalni narod to, kar se mu je zdelo popolnoma tuje in nepotrebno. Stoklas je prišel v Bosno dve leti po zasedi, ko so bile razmere še baš tako žalostne, če ne še zamotanejše nego pred zasedo, in so prozročile vstajo 1882. leta. Rad je pravil, kako so prišli uradniki tuintam po nesporazumljenju, nepoznanju šeg in navad in v brezmiselni naglici navzkriž z domačini. Iz njegovih pripovedovanj je vela huda ironija, ki ni odpustila osebam, katere je šibala. Če se je razgovoril, je postajal njegov diskant čimdalje višji, še bolj je obledelo njegovo lice, še prozornejši sta mu postali ušesi, ker ni govoril kakor Gerber samo z jezikom, ampak s celo dušo se zavzemal za besedo. Pa dolgo ni ostajal v naši družbi: dim bosenskega duhana ga je podil iz nje. Skrbno se je zavil v plašč, poslovil se in odšel. Navadno ga je spremlil stotnik Gerber, ki mu je postal najboljši tovariš in je imel pri vsi svoji zabavljalnosti najboljše srce.

Ni trajalo dolgo in Pavel Stoklas je začel bolehati. Teden dni je opravljal službo, potem je teden dni ležal. Zdravnik mu je ponujal izpričevalo, s katerim naj bi prosil premeščenja v kraje z ugodnejšim podnebjem, pa ni hotel prositi. Svetoval mu je, naj ne hodi v zadimljene prostore, in tu ga je ubogal; v kazino je le malokdaj prišel, obed in večerjo si je dajal nositi domov; včasih je šel sam v gore na izprehod. Na čaršiji je postaval vsak dan, če ni bolehal doma. Zelo ga je zanimalo slikovito življenje in vrvenje na čaršiji ob petkih, ko je turški praznik in tržni dan. Z menoj ni govoril, dasi me je včasih globoko pogledal in se mi nasmehnil, in jaz se mu nisem hotel vsiljevati, ker sem ga smatral za mlačnega, zapetega rojaka, kakršnih sem videl že dosti.

(Dalje prihodnjič.)

Verzi.

Prost je utrinek, ki eter brezmejri zažiga,
 prost je vihar, ki le lesom izda vso bolešt,
 prost je le blisk, ki od vrha do vrha gor šviga,
 prost je le duh, ki umre za blesk jutranjih zvezd.

Vojeslav Molè.

Iz starih zapiskov.

Podlimbarski.

(Dalje.)

Iste dni nam je napravil visok dostojanstvenik z Dunaja hude skrbi, ker se je bil napovedal, da poseti našo posadko. V okraju se je pričelo namah najživahnejše kulturno delovanje. Tlačani so popravljali in nasipali pota, na svojih konjičih tovorili mlada drevesca v mesto, tako da se je zdelo, kakor bi se gozdi jeli premikati liki v Makbetovi žaloigri, na našem kazinskem vrtu in pred konakom so nasadili na stotine smrečič, ki so se pozneje seveda vse posušile, v bližini konaka in kazine so podrli nekaj raztrganih ciganskih hišic in naselili so cigane zunaj mesta. Potrojile so se vojaške patrole in zavarovala vsa pota, orožniki so stikali po gorah noč in dan. Nas častnike je najbolj razburil slavnostni obed za dostojanstvenika, ki se je imel pripraviti v kazini. Tri dni pred njegovim prihodom smo priredili takšen obed za poskušnjo, da bi se naši strežaji vojaki privadili učenemu natakarskemu poslu in bi se na nobeno stvar ne pozabilo. V garniziji se je nahajal ogrski bataljon pešcev in pol eskadrona huzarjev in iz tistih ljudi so sestavili prav dobro cigansko godbo, ki nam je igrala. Slavnostni obed za poskušnjo se je posrečil. Takrat je prišla iz Sarajeva brzojavka, da pije visoki dostojanstvenik pri obedu rad gishibelsko vodo. To je bilo beganja in vpraševanja po gostilnah in trgovinah, kje bi se dobila gishibelka. Pa zastonj. Brzjavili smo v Sarajevo ponjo, in voda je srečno prišla z visokim gospodom vred.

K slavnostnemu obedu je prišel tudi Stoklas. Rekel je: „Rad bi še enkrat poslušal cigane, ognjevito godbo ognjevitega ljudstva. Sam sem se navadil kočujočega življenja in nad vse mi ugaja godba kočujočega naroda. Kolikrat so stali na Ogrskem cigani pred menoj in mi igrali, pravi cigani, ne tisti židi, ki so zdaj vzeli v najem cigansko godbo! Ob njih godbi je plakala moja duša in se tajala hrepenenja in zajel sem iz nje, kar je bilo tam burnega in strastnega.“ Gerber, Stoklas in polkovni zdravnik so sedeli skupaj pri mizi, jaz njim nasproti. Skraja se je obed vršil svečano in tiho kakor v svetišču in med žvenketanjem žlic, nožev in vilic se je

marsikdo radovedno ozrl na visokega dostojanstvenika, ki je sedel na koncu mize na častnem mestu pod cesarsko sliko in med samimi generali. Po napitnici, izrečeni cesarju, smo oživali. Po prikuski so prinesli strežaji pred dostojanstvenika in generale prižgane sveče, znamenje, da se sme pušiti. Visoki gospod je izjavil, naj se častniki brez ozira nanj zabavajo, kakor so navajeni pri svojih obedih, in kmalu je vse šumelo po dvorani. Kadar so se oglasile ciganske gosli in cimbal, je vse utihnilo. Stoklas je sedel skrčen in kakor bi se pogrezal sam v sebe, blede in potr. Ko so cigani končali burni Rakocijev marš, je rekel: „Ni čuda, da so si Madjari ohranili samostalnost. Ob takšni godbi bi človek bil sposoben, dovršiti največje podvige osebne hrabrosti.“

„Čudno je to,“ je odgovoril zdravnik, rodom Čeh, „da danes vsi brez izjeme ploskamo Rakocijevemu maršu, kakor bi bili ob njem zgradili Avstrijo. Za časa ogrske revolucije in še mnogo let pozneje je bil pa v naši vojski strogo prepovedan, kakor so sedaj nekatere češke pesmi. Hajnav je dal zaradi tega marša mnogo Madjarov ustreliti. Čas teče in nazori se izpreminjajo.“

„In vedno ima eden narod britev na vratu, drugi je božan,“ je trpko pristavil Stoklas. „Kaj meniš ti, prijatelj Gerber?“

„Narodi se morajo sporazumeti, bratstvo naj vlada med njimi, Hundeleben!“ je zagrmel Gerber, in kar nas je bilo onih, ki smo ga slišali, smo se zasmejali. Stoklasa je posilil kašelj.

„Oprosti, ljubi Stoklas, ker te opominjam, da je dvorana že precej zadimljena,“ mu je tiho govoril zdravnik.

„Meniš, da naj že odrinem? Pusti me, dragi moj, meni je tako prijetno in lahko kakor že davno ne.“

„Kaj je s tvojim premeščenjem? Ne zameri — govorim ti kakor svojemu bratu. Ako že sam nočeš prositi, naj prosi tvoje poveljništvo na podlagi mojega izpričevala. Tako pojde stvar službeno in gotovo prideš v kraj z najugodnejšim podnebjem.“

„Da, prijatelj, to pridem. Po pravici ti povem, da te ljubim, kakor sem svojo mater. Vobče ljubim vse Čehe, v Galiciji sem jih mnogo poznal. Hvala ti za tvojo skrb!“ Stoklas se je zasolzil ter obrnil k vsemu omizju. „Tukaj smo kakor bratje, zbrani starejši in mlajši od vseh strani cesarstva, politikujemo in zabavljamo, a za čas nevarnosti smo vsi pripravljeni, da gremo vsi ene misli v boj. Zato drug drugemu ne zamerimo in naši načelniki in predstojniki nam ne morejo zameriti, če se reče trpka, odkrita beseda. Ali je tako, tovariši?“

Soglasno smo pritrdili Stoklasu, Gerber pa mu je začel prigovarjati, naj vendar poskusi, da ga premeste iz Bosne. Zelo žal mu bo, če izgubi takega vrlega tovariša, a zdravje je vendar prva reč na svetu.

Stoklas je dvignil glavo, nas obvel z očmi ter rekel: „Poslušajte, povem vam, kaj sem skušil, ko sem nekoč prosil za premestitev.“

„Veliko razočaranje si skušil, ker nimaš protekcije, kaj bi skušil drugega!“ se je posmehljal Gerber.

„Bil sem takrat idealen človek in že šesto leto v Galiciji na ruski meji. Pa si domislim, da bi bilo prijetno, ko bi človek prišel kam v kakšno pošteno mesto med ljudi. Kamor si že bodi bi bil rad prišel, samo da bi bilo proč od Galicije, kjer so častniki s svojim položajem nezadovoljniji, nego je treba. Mlad sem bil še in takrat bi bil vsako leto rad v drugem kraju. Že poprej sem bil služil dolgo vrsto let na Ogrskem, zato sem bil uverjen, da imam že pravico, prositi kam drugam. In tudi tovariši so me bili našuntali, naj grem na Dunaj podregat v ministrstvo za premeščenje. Zaposim torej dopusta, se napravim paradno in hajdi na Dunaj. Tesno mi je bilo pri srcu, ko sem korakal po visokih stopnicah v ministrstvo. Človek se pri stotnji ukvarja s takšnimi neotesanimi ljudmi, ves skoraj podivja — (Hundeleben! je zavpil stotnik Gerber) — zdaj se bliža pa takšni visoki gospodi. Srce je kar utripalo. Rajši bi se šetal pred sovražnikovo baterijo. Zagledam na hodniku uradnega slugo in spoštljivo ga pozdravim.“

„Kaj si mislil, da je kakšen protektor?“ je vprašal Gerber.

„Bogme, lahko bi bil! Človek nikdar ne ve, kdo ima tam največ vpliva. Recimo, da ima uradni sluga mlado ženo ali hčer, ki vpliva na predstojnika, in — roka roko umiva. Stopim v pisarno, kjer so se upravljale naše osebne zadeve, personalije. Tam sedi gospod predstojnik in tam sede njegovi trije pisarji.“

„Sami hofrati, tintne ščuke!“ je zavpil Gerber, ki je smrtno sovražil vse, kar je služilo v dunajskih pisarnah.

„Vsi so vstali in me spoštljivo sprejeli. Reči moram — tam je uglajenost in olika doma. Klanjam se in oni se klanjajo. Prosim, moledujem in se sklicujem na dolga službena leta na Ogrskem in v Galiciji. Naletel sem na odprta, blagonaklonjena ušesa: predstojnik le prikimuje z glavo in odobruje moje nazore. In me vpraša: I kam bi pa radi prišli? Na Dunaj? — Prijetno bi mi bilo — pravim. — No, zakaj pa ne, saj je vseeno, kje služite — pravi predstojnik, in

meni se mlinski kameni vale od duše. Pomislite — Dunaj mi je ponudil. — V Pragi se v kratkem izpraznita dve mesti — vplete prvi pisec in sukaje cigareto nedolžno gleda v predstojnika. — Kaj pa v Prago? — me vpraša ta. — Prosim, prosim — odgovorim in se priklonim. Kakšen dobrotnik! — si mislim.“

„Oj, Praga, ko bi jaz mogel tja priti! Da, Praga, Praga!“ je vzdihnil zdravnik ter se zamislil.

„Nadaljuj, tovariš, kaj si naposled opravil,“ je povzbudil stotnik Gerber.

„Pravim vam . . . srce se je same slasti oblizovalo v meni ob mislih na Prago in ko sem videl, da so gospodje tako prijazni in dobrotljivi. Zdajci se dvigne in slastno oblizne drugi pisac ter reče: V Trstu je tudi izpraznjeno mesto. — Nu! — pravi moj dobrotnik, obliže papirček sesukane cigarete, prižge, puhne v stran in široko vpira oči vame. Pri misli na morje, Italijo in južno podnebje se je duša v meni raztopila. Tam blizu sem namreč doma in težko sem prenašal gališko podnebje. Pa prositi nisem hotel naravnost za one kraje, da ne bi se mi rogali: Aha, k mamici hoče. In že sem hotel najpokorneje prositi za Trst, kar se oglasi tretji pisac, rekoč: Trst je že obljubljen. Tja mora priti nadporočnik pl. Langenkampf. Takšen bolehen siromak! — Predstojnik se je z dolgim, netaktnost očitajočim pogledom zazrl v tretjega pisaca, kakor bi se čudil njegovi smelosti in odkritosrčnosti. Potem je potrepal po cigareti, jo odložil, pomel roke ter rekel: Dobro, prav dobro, gospod nadporočnik. Napišem vas v naš zaznamek onih gospodov, ki žele biti prestavljeni — potem je mignil drugemu pisacu, ki je precej nekaj zapisal v debelo knjigo, razgrnjeno na pultu. — Tako . . . zapisani ste. Prosim, imejte nekoliko potrpljenja. Če ne bo mogoče v majniku, premestimo vas v novembru.“

„Za norca so te imeli!“ je vzkliknil Gerber.

„I kaj pa! Takrat sem bil mlad, neizkušen in nisem vedel, da so me s pokloni izrinili iz svoje pisarne. Ampak pet krasnih dni sem si tistikrat privoščil na Dunaju. Kar sem imel denarja, sem vsega pognal samega veselja, da pridem kmalu iz Galicije. Še za vožnjo nazaj sem si moral izposoditi. Tudi s tistim pl. Langenkampfom, ki je bil namenjen za Trst, sem prišel skupaj na Dunaju. Takšen zdrav človek kakor klin in močan kakor slon! Pa mu je bil intendant v ministrstvu za svaka.“

„Da si le upajo častnika tako naplesti in naviti!“ sem potožil, sočutno zroč na Pavla Stoklasa.

Gerber je z grohotom pogledal name kakor izkušeni oče na nevednega sinka. „Kaj ti še veš, kako se svet vlada! Z betvico modrosti in z grmado neodkritosrčnosti in laži. Hundeleben!“ Gledal sem nanj kakor človek, ki ob vladanju sveta še nima pojma, dasi nosi že poln koš nosov, ki so mu jih nadelili višji od njega.

„Pa si naposled vendar prišel iz Galicije?“ je vprašal zdravnik.

„Prišel. Ali tisti dobrotnik v ministrstvu je bil pozabil povedati letnico in tako sem čakal premeščenja od maja do novembra in od novembra do maja. In res — šest let pozneje so me premestili v Marmaroški Siget“.

Gerber je dvignil kozarec ter ga s tako silo postavil nazaj na mizo, da je vino pljusknilo na vse strani. „Kaj, v Siget so te dejali po dvanajstih galiških letih? Tam je vrag rekel lahko noč.“

„V Sigetu ni bilo slabo in kmalu sem se privadil marmaroške stolice. Gore so tam in v gore sem si vedno želel, ker v gorskem vzduhu sem se narodil. In kar je glavna stvar: ubogi Rusnjaki, moji fantje, so me imeli radi in jaz njih. Žal, da sem ostal v Sigetu samo dve leti. Kmalu po zasedi so me potrebovali v Bosni. V tistem dolgem čakanju na premestitev sem postal trd in preponosen, da bi prosil kdaj še kakšne stvari. Sicer pa vsi ne moremo biti v velikih mestih. Cesar potrebuje največ častnikov na mejah svoje države.“

„Vse bi bilo prav, ko bi le psihologijo poznali, psihologijo... in ko bi vedeli, da je tudi vojak misleče bitje! — — Hundeleben!“

Zazvene le so gosli, ubrano je pritrknil cimbal. Stoklas se je sesedel, sklonil glavo in prekrižal roke na prsih. Vsega je prevzela godba in mimo sveta zvokov ni bilo življenja v njem. Visoki dostojanstvenik je izrazil željo, da bi rad slišal „Körösi lany“, in cigani so ubrali to staro, obrabljeno pesem. Potem je vprašal, če umejo gospodje častniki tudi peti, in kmalu so zadonele šumne pesmi. Ena skupina je zapela gromovito bosensko „Nema take bule, nema take lule u cara — Nešto ima bulu, nešto ima lulu Hasanbeg“, druga je pela študentovsko „Stolzes England, freue dich — Dein König sauft ja fürchterlich“, tretja „Körösi lany“ in neko madjarsko pesem kosmate vsebine. Neki kadet je nastopil v kalabreškem slamniku, ogrnjen v širok kalabreški plašč, in predstavljal nam je v spakedranem laško-nemškem narečju plemenitega viteza Gonzolanija, čigar žalostno usodo sem slišal tisto popoldne gotovo že petdesetkrat. Bučalo in hrumelo je po dvorani, vmes je udarjal cimbal. Goš dim se je valil po vsem prostoru, da so se oddaljene glave videle vse zabrisane kakor na novostrujnih slikah.

Stoklas je ploskal in ves se je tresel. „Oj, včasih sem tudi jaz zapel madjarsko pesem, gredoč po polju,“ je rekel zdravniku.

„Saj nisi Madjar.“

„To ne. Ljubim svojo ožjo domovino bolj, nego bi kdo mislil, da si nima niti groba zame. Ali včasih se polasti duše neka bridka ironija in takrat mi pride madjarska pesem sama ob sebi. Kakor bi duša žalovala po mladosti, ki sem jo izgubil na Ogrskem.“

Stoklas je hudo zakašljajal. Zdravnik ga je prijel pod pazduho. „Zdaj pa le pojdi! Tu še človeka ni videti v dimu.“

„Hvala Bogu . . . dosti sem se naveselil . . . konec! . . . Treba se ločiti! Pa ne vznemirjati in nadlegovati tovarišev! Nihče naj ne opazi mojega odhoda!“ Dvignil se je in opotekajočih korakov je šel z zdravnikom iz dvorane, za njima stotnik Gerber.

Pavel Stoklas je legel in ni več vstal iz postelje : tista radovanka se mu je zadela ob zadnjo struno življenja. Čez teden dni je umrl. Zdravnik nam je pravil tiste dni iz svoje prakse o jetičnih bolnikih, kako so nekateri še do zadnjega vzdihljaja uverjeni, da se jim izboljša, kako je neki nadporočnik še dan pred svojo smrtjo prosil dopusta za pot v Arko in denarne podpore, kako je že vse potrebščine dal spraviti v kovčeg ter se nadevoln veselil ozdravljenja, dočim je bil Stoklas popolnoma prepričan o brezupnosti svojega položaja, apatičen do življenja in s tiho radostjo pričakujoč konca. Mirno je končal in poslednje njegove besede so bile : „Cigani! Cigani!“

Pokopali smo ga nad mestom na hribu, kjer je bil odmerjen ob zapuščenem turškem pokopališču prostor za kristjanske mrličje. Napravili smo mu „zelo lep“ pogreb. Gerber je sam prosil, da načeluje on vojaškemu izprevodu. Naš mladi kaplan je govoril nagrobni govor s takšnim trdim naglasom, kakor bi čital polkovne ukaze. Okoli odprtega groba so vohali naši psi in psički in neki pudelj je prespokojno legel na grob pred letom umrlega stotnika ter pomolil jezik na solnce in pomežikujoč je gledal na ceremonijo, kakor bi hotel reči: čemu toliko važnosti in svečanosti pri stvari, ki je tako vsakdanja. Stoklasov konj je pod stotnikom Gerberjem nestrpnostno kopal z nogami, kresal in pri častnem strelu se vzpel na zadnji nogi. Vrgel sem pest prsti na tovariša. Bodi ti lahka zasedena zemlja! Drugi dan je pri maši zadušnici naš kaplan delal takšne odločne, odsekane obrate, ko da se ne suče pred našim dobrim Bogom, ampak pred hudim korporalom na vežbališču. Damam je njegova maša silno ugajala.

(Dalje prihodnjič.)

.....

Iz starih zapiskov.

Podlimbarski.

(Dalje.)

Stoklasov dnevnik.

e je raslo na grobu Pavla Stoklasa zelenje in cvetje, ko me je nekoč stotnik Gerber ustavil na ulici, rekoč: „Apropos, prijatelj, pridi tudi ti jutri popoldne po obedu v kazinsko igralno sobo, kjer bo Stoklasova zapuščina prodana na dražbi. Zapuščinska obravnava je naposled končana in sorodniki so prosili, naj stvari tukaj prodamo in jim denar pošljemo. Razen obleke in druge oprave so na prodaj knjige, ki te bodo morda zanimale. Konja prodamo prihodnji petek na trgu „plus offerenti“. Saj dotično mojo objavko boš čital danes v ukazu. Rad bi, da bi spravil čim več denarja skupaj, da ne porečejo bedni sorodniki — saj veš — Hundeleben!... Servus!“

K dražbi se je zbralo mnogo častnikov in stotnik Gerber je porabil vso zgovornost, da je vse porabno čim draže prodal. Naposled so prišle na vrsto knjige, ki so ležale na tleh v dveh kupcih. Z gromkim glasom je vabil Gerber na kupčijo. „Gospodje, tu je grmada samih službenih knjig, naših reglementov, takorekoč naša dušna paša — Hundeleben! Posameznih knjig ne bom ponujal, ampak pregledajte, kdor kaj potrebuje, naj vzame in položi primeren denar pred mene. Česar vi ne potrebujete, vzamem jaz za svojo stotnijo. Dalje je tu grmada knjig škipetarske vsebine. Kdor je na binkoštno nedeljo zgodaj vstal in razume jezike, naj kupi! En goldinar za vse skupaj — kdo da več?“ Gerber je gledal name, in četudi mu ni nihče ničesar ponudil, je zavpil: „Dva goldinarja — kdo da več?“ Hitro sem se oglasil: „Jaz dam dva goldinarja.“ „Tu imaš... vse vzemi! Piši svojemu očetu, naj proda pitanega prasiča in daj pet goldinarjev, da bo kaj za revne sorodnike — Hundeleben!... Tako! Hvala Bogu, končano za danes!“ Odšel sem pet goldinarjev in dal odnesti knjižni zaklad domov.

Mimo ruske slovnice, dveh zvezkov češke „Slavie“ in Kollarjevih pesmi sem dobil samo slovenske knjige. Pri tem zakladu se je nahajalo dvajset drobnih notesov, skupaj povezanih in zelo oguljenih. Dandanes se morajo menda takšni zapiski po umrlem ak-

tivnem častniku poslati na ministrstvo, da ne pridejo v neprave roke, ker bi se utegnili nahajati v njih izpiski in zaznamki iz mobilizacijskih operativ in podobne tajnosti, takrat pa še ni bilo takšnega ukaza. Prelistaval sem zapiske bodisi doma ob večernih urah, bodisi popoldne, sedeč na hribu nad pokopališčem. Mnogo suhoparnih službenih zaznamk v nemškem jeziku, deloma v tesnopisu, je stalo v njih, a večina prostora je bila odmerjena dnevniku. Čudil sem se, ker je bil ves ta dnevnik pisan v slovenskem jeziku. Da je pisan v kakšnem drugem jeziku, ne bi ga bil čital. Kaj mi mar malenkostnih zadev, ki jih ob svojih prostih urah kopiči na papir tuj, nevažen človek, podoben glediškem igralcu, ki se gladko počesan, oblizan in namazan postavlja pred ogledalo in se z dušo in telesom trudi, kako bi se pokazal v najlepši postavnosti, tako da bi se mu vse čudilo in ploskalo! To hibo imajo vsi dnevniki, da so polni smešnosti in napuha. Ker je vsem ljudem nekaj ošabnega v srce vraslega, zato se piše tolikanj dnevnikov. V njih čitamo o samem človeškem napuhu in hinavščini. V neki povesti Dostojevskega se domenijo prijatelji, sedeč za mizo, da si hočejo kratiti čas s pripovedovanjem dogodkov iz lastnega življenja, in sicer mora vsak povedati tisto svoje dejanje, katerega se najbolj sramuje. Kako licemersko, hinavsko se vedejo! Pripoveduje vsak svoj dogodek. Skraja se zdi, da obelodani pripovednik res odkritosrčno svojo črno stran; vzdihujoč pripoveduje in licemeri z očmi, a kmalu se pokaže hinavec, ki svojo povest tako zasučé, da mu naposled ne dela sramote, ampak čast. Tako je tudi v zapiskih, posebno onih, ki so namenjeni za javnost, in niti Rousseaujeva znana izpoved ni povsem odkritosrčna. Nihče noče priznati tistih potez svojega značaja, ki se jih mora sramovati, in takšne nesimpatične poteze se nahajajo v vsakem človeku, tudi v najboljšem in najboljši človek jih posebno skrbno skriva.

Pavel Stoklas svojega dnevnika ni pisal za javnost, zato se je slikal v njem odkritosrčno, tako da sem se na marsikateri strani začuden vprašal: Čemu je razodel to stvar, ki mu ne dela časti? Dokaj ljubezenskih afer je zabeleženih v prvih dnevnikih. Strastno se mu je vnelo srce za mlado slovensko dekle. S kakšnim ognjem spravlja svoje čute na papir, vsa histerija mlade ljubezni ga prevzema. Celo pisma, ki jih pošilja ljubi, prepíše v svoj dnevnik. Pa jedva je nekaj mesecev pri vojaki, že dobi pismo, ki mu javlja njeno nezvestobo. Od takrat divja v ljubezni. Včasih prizna, da ga le ljubezen zadovolji, da v njej išče tolažbe za mnoge prevare in mnoga

ponižanja, ki mu jih je prinesla borba za vsakdanji kruh, in da v njej skuša pozabiti bede. Zdaj jo blagoslavlja, potem jo preklinja, pa se kmalu zopet sprijazni ž njo. Sama protišlovja burnega mladega srca. Jedva se dobro zaljubi, že mora na pohod in pozablja, da sam ne ve kdaj in kako. In hinavsko se tolaži, češ: le slabotnež ljubi samo enkrat. Prizna pa tudi, da je ljubezen sama iluzija, da v njej ni trajne sreče in ni vredna krasnogolkih verzov. Mnogo koristolovja vidi v njej in primerno odgovarja na njene zahteve. Kakšna cinična odkritosrčnost je mestoma načrtana na teh listih: s kolikim zaupanjem gleda vanj zaljubljeno dekle, a on odkrito zabeleži v svoj dnevnik, da ji njenih želj ne izpolni nikdar. Vprašanje je, ali je tudi njej tako smelo odgovarjal. No, kdo bi izhajal, ko bi položili vsako njegovo delo na tehtnico morale! In dalje ljubi in prisega zvestobo, ker ne ve za nobeno drugo čuvstvo, ki bi mu moglo tako do kraja napolniti praznote srca. Škoda, da pišejo dnevnike samo mladi neizkušeni ljudje, ki še ne poznajo samega sebe ter delajo na papirju obljube, katere kmalu pozabijo, dasi jih imajo črno na belem vedno pred očmi.

Skraja sem prelistaval dnevnik površno. Ljubezenske afere mi niso nič kaj ugajale. Kaj mi mar pen, ki se v solnčnem ognju bliskajo na vodi in ugasujejo. No kmalu sem spoznal, da Stoklas ni živel samo za spolno ljubezen, ampak da je imel srce vneto in široko odprto za vse, kar imenujemo dobro. Mladoletno dete ni tako navezano na svoje starše, kakor je bil on, v malokom se je bila tako vžgala ljubezen do domovine kakor v njem. Tem občutkom da mnogokrat z ginljivimi besedami izraza v svojih zapiskih. Kakor biseri med peskom tako so posuti med ljubezenskimi epizodami. Kot mladenič je šel z doma brez solze in z velikim pogumom v duši. Pa na tujem se ga marsikdaj polasti strah, spominja se doma in stoži se mu po njem. „V mojih težkih urah me je tolažil samo spomin na slamnato domačijo“, tako je zapisal. Še v mladih letih piše na Ogrskem v dnevnik: „Najrajši bi umrl v koprneči radosti. Takrat naj bi umrl, ko pridem zopet na slovensko zemljo, poklekнем nanjo in jo poljubim. V tem svetem, prisrčnem objemu naj bi me zalotila smrt, predno doživim razočaranje. In pokopali naj bi me v rodno zemljo.“

Čital sem ter čital, kakor svitek se je razvijala pred menoj burna misel. Nahaja se v zaporu in piše: „Zakaj ljudje tako divjajo? Vsega, kar zahtevajo od tebe, ne moreš izpolniti. Vse so ti vzeli, le zaupanja v samega sebe ne. Vcepili so ti nekake pojme o člo-

veškem dostojanstvu, razmehkužili so ti srce in zdaj te mehkega bijejo, tvoje dostojanstvo teptajo v blato. In mislijo, da tega ne vidim. O, vse to vem, ker dar preišljevanja in spoznanja je moj privilegij. Prelomiti se ali se ukloniti — to je alternativa, pred katero me je včeraj postavil moj poveljnik. Obenem sem dobil pismo in piše mi mati, da potrebuje moje podpore in da je od one malenkosti, katero sem ji poslal zadnjič, morala polovico dati svojemu starejšemu sinu, ki ima bolezen v rodbini. Kako bi se ne uklonil? Nisem še suženj, ker sem se vdal, nisem suženj, dokler čutim, da je moj duh jeklen. O, naj nihče ne trdi o meni, da sem morda potr, ves skisan, skesan in obupan. Moja pleča so ostala krepka, sposobna, nositi orjaško breme. Podoben sem tisti kljubovalni rastlini, ki si jo hotel do kraja ugonobiti, kateri si pokončal cvet in sad, sežgal steblo, populil korenine iz zemlje in glej — prihodnje leto se ti že zopet smeja njen cvet kar na starem mestu. Mene ne morete pokončati. Lahko me teptate v prah, a gotovo se zopet dvignem, ker sem krepkega, zdravega očeta sin. Tako globoko so moje korenine, da jih vseh ne morete najti. Mimo mene so se vozili v bleščočih kočijah, a jaz sem korakal v prahu in blatu. Na tisti poti sem se utrdil fizično in duševno in ponosen sem na svojo pot.“ Enajst dolgih let je služil kot prostak in podčastnik — težka, zaslužnjela leta, ki niso mogla umoriti njegovega duha. Na mnogih mestih preveva bridka otožnost zapiske te dobe in izprašuje se, čemu je beležil trpljenje, ki se mu ne more posmehovati, ker mu še nedostaje prave filozofije. Namerava jih sežgati. Poprej jih hoče še enkrat prečitati, da iz prestanega trpljenja zadobi moči za nejasno bodočnost. In ne pokonča jih, ampak tako modruje o njih: „Takšni zapiski blaže srce. Ako si ljubil očeta in mater in si napisal, s koliko skrbjo sta hodila okrog tebe, ti stregla, ko si prišel domov, in ako to čitaš čez mnogo let, ko že ni staršev več na svetu, kako ti zagori srce v blaženih spominih! Nastopi sveti trenotek življenja. Sam sedi v svoji sobi, čitaš te lepe spomine, nekaj božjemu podobnega tli v tvoji duši — prisrčna lirski pesem ali kaj — in tisti hip ni v njej prostora za barabstvo. Tudi v tem vidim korist zapiskov: marsikako stvar bi človek rad pozabil; ako jo imaš pa zapisano, zardevaš, čitajoč jo, in to deluje nate očiščevalno. Misel je velika stvar, katere nas v šoli skoraj nič niso učili. Sedel sem v samoti in preišljeval, in kolikor sem mogel, sem dal izraza svojim mislim“. In ne sežge dnevnika. Nadaljuje ga, ker se boji, da sicer pozabi na tujem svoj materni jezik, ker oskrunjajo mu tudi to, česar

ga je učila mati. Nikakor noče, da bi se moral boriti za primerne domače izraze vsemu onemu, kar deluje v njem.

Vsestransko riše na teh zabrisanih listih sebe in ljudi, ki se ž njimi shaja: ohole zatiralce proklinja, nadute sebičneže in puhlo-glavce zaničuje, ob siromaku se mu zbuja žalne misli, ob preganjanih in zatiranih toži. In zapiše: „Gore, vode, lepi kraji zanimajo človeka, zanimivejša pa je človeška družba“. Drugikrat si želi pasjih zob, da bi mogel gristi človeštvo, ki ga noče razumeti in ga peha od sebe, in nezadovoljen je s seboj in z vsem, kar vidi, tako da se mi je vrivala misel: prevečkrat je strast samolastno zaigrala ž njim, v ljubezni se je preobjedel slaščic življenja in takšen kaj rad zaropota ob njega grenkobi. Tako se mu zagnusi družba, da zapiše: „Kadar umrjem, zapišite na moj grob sledeče besede: Ker nas je do kraja spoznal, nas je z veseljem zapustil“. Vedno se mu še vrača spolna ljubezen. Zaljubil se je v zapeljano dekle, ker ga je k nesreči vleklo srce; ali njegova ljubezen je ni osrečila; v njeno gorje je prilil še novo nesrečo. Ker vsestransko misli, ne utegne globoko premišljevati o ljubezni. Včasih zapiše kakšno ljubezensko frazo zato, ker mu ugaja, a zdi se, da nič ne čuti ob njej. Mnogo paberkuje po romanopiscih in pesnikih. To, kar je drugi gorkega, vročega čutil in mislil morda teden ali celo mesec dni, to vse zapiše. Zmoti ga široki zvok besedi. In vse to se mu je moralo v poznejših letih smešno zdeti. Želi si vojske, da bi med gromom topov pozabil strast. V muko ljubezni se mu vriva vesela misel o napredku Slovanov. Boji Rusov in Jugoslovanov proti Turkom ga močno zanimajo.

V vseh položajih in razmerah se slika. Zdaj se giblje med samimi eleganti ter išče v njih božje podobe, mimo socialnega bogastva gre in samo duševno revščino vidi v njem, potem stopa po samotni poti, premišljujoč o raznih ljudeh in o vsem onem, kar ziblje s človeštvom malenkostnega in vzvišenega. In povsod skuša priti do lastne rabsodbe. Porajajo se temni dvomi v njegovi duši, obup nastopa in takrat zapiše: „Napenjaj svojega duha, kolikor hočeš, boljše strani življenja ne najdeš, kakor je njega konec. To je neovrgljiva resnica, ali takšnih resnic ne podavaj ljudem. Ne jemlji jim veselja do bitja. Marsikaj moramo pozabiti; Bog nam je dal dar pozabe, ker sicer bi ne mogli prenesti usode“. V posameznem človeku ne more najti podobe božje, herojstva ne priznava nikomur, ker vsakega je dvignila do herojstva večja ali manjša skupina in razmere, no skupini ne odreka priznanja. „Zaničevanja je vreden človek. Silne slabosti ga vlečejo k zemlji, in kar je naj-

nižjega zemeljskega in človeškega, to lepi na njegovem bitju. Pa če gledam to, kar je ustvarilo človeštvo v teku dolgih vekov, pre-zreti moram človeške strasti in čudom moram zreti na velika dela“. Poslušajoč godbo, vzklikne: „Velik si, človek, ki imaš to v svoji oblasti“! Drugikrat se mu zdi skupina naroda kakor mrtva stvar in le močna individualnost mu je stvarnica veledela. Včasih si želi nazaj med slovenske gorjance, ki o vsem tem malo ali ničesar ne vedo. Nekoč je zabeležil: „Lani ob tem času si lahko napisal v dnevnik: To si te dni čital, to si pisal, o tem si mislil. Letos drugega ne morem napisati kakor: pijemo, kvartamo, ženske ljubimo. Tip sem mladeniča, ki je bil na poti do umetnosti, pa je zašel na cesto va-gabundstva“. Tako prehaja iz ene skrajnosti v drugo. Po tednih lahkoživnosti sedi zopet doma in posluša pri topli peči stvaritve svoje domišljije in ves srečen je. Nekje piše: „Spominjam se onih izgubljenih večerov, ki sem jih bil preživel pri vinu v družbi onih tovarišev, ki so učili: Česar nisi užil, za to nisi živel. Bil sem takrat na pogubni poti naših požensčenih in razcvičkanih ljudi, ki pravijo: vse je ničevno na svetu, le moje lastne ugodnosti ne. Ali se teh večerov, ki jih sedaj presedim doma pri knjigah, opazujoč življenje drugih in gledajoč v samega sebe, ne bom nekdaj spominjal s posebnim veseljem? Oh, kaj sem videl v svoji duši? Stari vtiski so se tam prebudili in prenovili in tisočero novih so rodili in vsi so bili življenja in večnosti polni. Najboljša in najzdravejša je tista filozofija, ki jo berem v samem sebi.“ No kmalu poseže v golo resničnost, brezmiselno raja, kakor delajo drugi. Pa se tolaži, češ: „Lahko je v topli sobi misliti, kakšno bodi človeštvo, učiti idealnega mišljenja, takozvanega višjega poleta, pa v življenju, v družbi ni mogoče gojiti tistih idealov, ki so jih natlačene naše knjige in včasih tudi naše glave.“ V takšnih nasprotjih vidi pravo življenje. Za vsako omotico, telesno ali duševno, s slastjo išče svetlih ur. Za naplivom mu pride odpliv, vsako izobilje mu rodi odpor v duši. Na dnu vsakega užitka najde grenko kapljo. Mnogokrat se ponavlja v zapiskih, kakor se vsi sto in stokrat ponavljamo v svojih mislih, ne da bi se tega zavedali. Dolgočasna mu postane pot, po kateri koraka. Dostikrat se mu zeva, polasti se ga duševna utrujenost in zdi se mu, kakor bi bil obstal, kakor da bi se polagoma izgubljal v zemljo. In vpraša se, čemu je prišel iz nje ponosen in z navideznimi silami obdarjen, kakor da bi ji bil odločen za gospodarja. Samosvesten gleda po njej, ko da ga je res zato vrgla iz sebe, da bi se ponašala z njim, pa hudobna mu je okužila zrak in nazaj bi rad v njeno krilo.

(Dalje prihodnjič.)

Iz starih zapiskov.

Podlimbarski.

(Dalje.)

godaj se mu je zbudil oni čut, s katerim bi bil zmožen v vsaki stvari njeno najlepšo stran poiskati in lepoto stvaritve spoznati, saj brez lepote nam je tako težko živeti. Tako hrepeneč, je prišel med krute ljudi in lepote ni našel. Modrosti je želel — no naj govori sam: „Modrost sem iskal in že sem mislil, da od dneva do dneva prihajam modrejši; veselil sem se takega napredka in že sem dejal, da imam ono, kar je potrebno za zadovoljnost. Pa kako kratek čas so me mamile takšne nade! En pogled v sebe, pa sem zapazil, da ono, kar sem smatral za modrost, je bilo zaničevanje sveta, ogrnjeno v lepe besede, puhlo, ošabno preziranje človeštva, ki mojim zahtevam ni moglo ustreči. V tem ko sem ropotal nad sobrati, se mi je vrivalo spoznanje lastne slabosti. Če svoje življenje denem na rešeto, sama pleva; kar sem mislil in si domišljjal, vsi upi so same pene, vse se je razkadilo in skopnelo. Bil sem na poti svoje življenje v potrpežljivosti prenašati, ali sto in sto reči me je razburilo. O slavi sem sanjal, prišla pa je bridka vsakdanjost in strmел sem ob takšni izpremembi. Prevare preplodne domišljije, skrbi, izgube po vseh straneh, grenko spoznanje, trud brez sadu, nade, katerim ni bilo izpolnitve, to je bilo meni dosihdob delež življenja. Imel nisem še ničesar, zato tudi ničesar nisem izgubil.“ Kmalu potem zapiše: „Ali je svet zaničevanja vreden? — Ne. Pomilovanja in pouka, zaničevanja ne. V katerikoli obleki se ti človek pokaže, ugoden ti je, rad ga poslušáš, veseliš se ob njegovih uspehih in smejaš se, ko izpregledáš, s kakšno težavo, s kolikim naporom razdira spletke usode. Kako da more človek sovražiti sobrata! Pogledáš v obraz otroka, angelsko mil in nežen kakor jutranja zora, razsipajoča milobo božjo po jasnem nebu, gledáš, in božanstvo pravi v tebi: O, kako si lep, svet, ki kriješ v sebi znak moje krasote! Zagledáš se v starca sivolasega, stoječega na robu groba, strmiš občudovanja, ogóvoriš ga in modrost ti govori: Glej, tako korakaš navzdol k svojemu grobu, glej, da se tvoj duh, predno se povrne v

naročje večnega bitja, navzame one resnice, ki je odkrita vsem, ki zro v svet in ne iščejo resnice zunaj mej svojega spoznanja.“ Dva dni pozneje pa že obupan piše: „Resnice pa tudi znotraj mej našega spoznanja ni. V človeško telo ste pogledali, pretipali ste najmanjšo žilico, ali kako pretipati naš duh, ki za oko nima mej? Vse je ugi-banje, dvomljivo ukrepanje, sklepi, ki jih prihodnja ura pobije. Kako zabavati duha, s čim se pečati, če te filozofija ne privede na konec? Ali te ne duši misel, da človek ni zmožen spoznati vseh stvari, katerih se loti? Prazne, abotne one misli, ki presežajo človeško moč. Pravega spoznanja ni, čeprav se hvalijo učenjaki, da že vse vedo.“ In osem dni pozneje: „Na meji obupa sem stal, v moji duši sta se podila dva elementa: želja in dvom, neprestano delo pa me je dvignilo nad brezdno. V delu je tolažba, v delu je sreča. Delo me je dvignilo v višavo, odkoder gledam z mirnim licem ono, kar sem prej sovražil.“ Kako globoko čuti z nesrečnimi ljudmi in tudi pod častniško službo se navdušuje za vse dobro in lepo. Preslabe so bile njegove moči, da bi bil storil za sobrata ono, kar je želel. Brez sadu vendar niso bili njegovi napor. One visokoleteče misli in želje so ga ohranile toliko močnega, da je vsaj v svojem ozkem delo-krogu lahko izpolnjeval dolžnosti, ki so ga vezale na najbližjega sobrata. Globoko usmiljenje, plod dolgih premišljevanj, preveva posebno v Bosni njegovo dušo. In obžaluje, ker je tako malo usmiljenja med ljudmi, obžaluje, da nas hočejo nekateri z mezincem potegniti iz bede, a drugi nas rinejo s celo pestjo vanjo. „Tako čudno je razkosano naše bitje. Najvišje ideale poznamo, včasih tudi hrepenimo po njih, v resnici je pa v naših dejanjih prav malo idealnosti.“ Kako se pogovarja z bosensko majko, pri kateri stanuje! Ob obešanju in razstrelbah muhamedovskih Bošnjakov takorekoč zataji svojo vero, zgrozi se mu duša in iz njenega dna mu prikipi želja: „O, da bi bil Alah res edino pravi Bog, da bi on v resnici na onem svetu odškodoval svoje spoznavalce za tako nasilno, mu-čeniško smrt!“ Vsestransko premišljuje o človeških stvareh in vse etiške črte svojega notranjega življenja od prve mladosti pa do do-zorele dobe izraža na papirju.

Ali se je tak čuteč človek kdaj trajno pomiril? Ne. V dozoreli dobi je zapisal: „Moti se, kdor misli, da tavam po svetu kot nihilist, pesimist, zgneten, razteptan, sokol s prismojenimi perotmi; tudi blaziran sebičnež nisem, podoben nisem Oneginu, Pečerinu ali Byronovim junakom, v kolikor nimajo občečloveških lastnosti na sebi. Vedno sem globoko čutil in učeč se sem si pojil in krepil

dušo. Odpovedala se je prevelikim zahtevam, prilagodila se je razmeram; čim strože opazujem ljudi, tem mileje jih sodim. Sit sem tega večnega boja z duhovitostjo in pojmi. Prirojeno je menda Slovanu sanjariti vedno o tem, česar ni, a malokdaj o resničnosti, in nikdar ne prijeti z močno roko v vesla usode. Hladno zrem na nekdanjo borbo za ravnotežje v življenju in v misli. Zadovoljen sem s svojo usodo, a dokler vrti misel v glavi, človek nima miru. Ravnodušno sem hodil mimo onega, kar poznam, in navduševal sem se za nepoznane stvari, zato tako malo sadu. Po dolgih letih sem spoznal, da nekaj znanja, raztresenega brez pravega sestava po možganih, ne osreči človeka, pač pa neka posebna lastnost, ki nas dela zmožne, da se v vseh položajih lahko prilagodimo sobratu in razmeram. Podoben sem upokojenemu človeku, zlomljenemu orodju, katero je gospodar postavil v kot: pride dan, morda že jutri ali pojutrišnjem vržem to nepotrebnost v ogenj.“

V poslednjih zapiskih se nahaja nekaj slik, ki razsvetljujejo razmere v zasedenih deželah, kakršne so bile pred četrtno stoletja. Oblast je vse, kar se je doli godilo, vestno skrivala pred svetom in zato morda Stoklas svojih slik ni mogel objaviti. Mnoga premišljevanja in jezikovne vaje so ga napotile, da je začel sestavno pisati. Kar se je vživelo v srce, je mogočno sililo na dan. Mnoge njegove beležke, ki se tičejo bosenskih razmer, ostanejo v dnevniku, no nekaj slik izročam javnosti. Imeniten Francoz je rekel, naj bi se natisnilo vse ono, kar ni bilo namenjeno za javnost. V njegovih zapiskih sem našel dosti pikre satire, ki je posledica dolgih opazovanj, reflektivni pojav po trdem življenju.

Prva Stoklasova slika: Izlet v han Kiseljak.

Lepega poletnega jutra konec julija nas je napravilo pet častnikov naše posadke na konjih izlet v han Kiseljak, ki leži dve uri od mesta. Načeloval nam je kapitan B., ki je jahal svojega konja; pobočnik G. je jezdil mladega erarskega konja bosenskega plemena, mi drugi trije smo si izposodili v mestu bosenske konjiče po goldinarju za ves dan. Kapitan B. je rekel, da gre s svojima častnikoma na aplikatorske vaje in da si ogleda ozemlje, kjer se bo vršil v kratkem večji manever. Pobočnik G. in jaz sva se mu pridružila le zaradi zabave; poleg tega smo v hanu hoteli „krstiti“ pobočnikovega konja, ki je bil tisti teden kupljen za bataljon, pa še ni imel imena. Večkrat sem bil že slišal, da izvira v Kiseljaku

dobra kislavoda in da ima zato kraj lepo bodočnost, kadar se loti reči podjeten človek. Radoveden sem bil, kakšen je tisti kraj. Vobče pa ljubim vsak teferič, kakor imenujejo Bošnjaki svoje izlete za zabavo.

Na brzih konjičih nam je bila pot kratka. Peljala nas je po zaraslih brdih Ravne trešnje, podolgovatega nizkega pogorja, za katero so se vršili 1878. leta vroči boji. Jahali smo dolgo časa po uglajeni in napeti poti navkreber, potem smo se spustili po položni rebri navzdol, prišli iz grmovja v dolino, katero je napajal len potok, ki smo ga prebredli. Mimo močvirnatih travnikov na desni in rodovitnih njiv s strnišči in koruzo na levi smo dospeli naposled po kolovozni poti do rjave koč, ki je čepela sredi prijazne, skoraj neobljudene ravnine. To je han Kiseljak. Ustavili smo se, razsedli in privezali konje v senco pod drevjem. Handžija Ibrahim nas je vprašal za zdravje ter položil roko na srce, rekoč: „Oh, kako sem vas poželed, gospodarji!“ Stopili smo v ograjeni spašnik za hanom; tam stoji vodnjak s kalno vodo, a precej nad njim je izvornik s prelepo čisto vodico, ki v mehurcih, podobnih svetlim biserom, vrvi iz zemlje in se odteka v vodnjak, odtod pa v veliko mlako na kraju spašnika. Ibrahim nam je prinesel čašico in napili smo se. Voda ima slab žveplen duh; tudi železne tvarine so v njej raztopljene. Po tem studencu je dobil han svoje ime.

Naša družba se je utaborila na spašniku blizu izvornika. Razrezali smo kruh, mrzlo pečenko, postavili steklenice vina v mrzlo vodo. Vse to in krmo za konje smo prinesli s seboj, ker v hanu mimo kave ni dobiti ničesar. Jedva smo se bili dobro poglobili v prijetni posel uživanja božjih darov, kar se pojavita iz hoste dva ciganska dečka, prečudno rjavi bitji belih zob in kakor živo oglje žarečih oči, samosrajčnika, pa še tiste uboge srajce vse raztrgane. Svetlost njiju oči smo zapazili že na 150 korakov. Počasno sta se približala, češ: Kaj neki poreče Švaba. Kmalu smo zvedeli, da se dečka imenujeta Halil in Bešo in da tam za grmovjem je cigansko selo. Zaplesala sta nam ognjevito cigansko kolo, za kar sta dobila kruha, kosti in nekaj novčičev. S čudom in smehom smo gledali na Halila, kako si je očistil zobe. Ko je pogoltnil poslednji kosec kruha, je pogledal v višavo kakor kura pri požirku vode, na široko je razkrehnil čeljusti, stisnil obrvi in z ustnicama je podrgnil zobe, ki so po vsej širjavi zablesteli kakor najbelejša slonova kost. Vprašali smo dečka, če imajo v selu kaj deklet. Potrdila sta nam in zdirjala kakor od verige odtrgana žival čez spašnik v grmovje. Kmalu sta

se pokazala zopet v hosti. Zaklicala sta nam, da se nas dekleta boje, da imamo puške in jih ustrelimo. Preverili smo jih, da nimamo pušk, in zopet sta izginila med grmičjem. Ko sta se vrnila nazaj na plan, se je privalilo za njima krdelo rjavih, nagih in napol nagih otrok. Počasi se je približala družba in se — hvala Bogu — v poštenu daljavi od nas spustila na zemljo. Halil in Bešo sta nanovo zarajala. Halil je prišel v tak ogenj, da je sredi plesa slekel srajco in vpričo svojih bratov in sestic nag igral svoj gibčni ples. Ko se je bil naveličal plesa, je zadirjal v mlako in se tam okopal. Zdajci se je kapitan B. spomnil, da je gotovo vse polno rakov v potoku, ki smo ga davi prebredli in je tekel ne daleč za hanom po mokrih lokah med vrbovjem in jelševjem, in da bi ne bilo napačno, ko bi imeli opoldne pri obedu rake; ko bi jih pa v hanu ne mogli skuhati, vzeli bi jih lahko s seboj za večerjo v kazini, kar bi bilo prav imenitno. Kliknil je torej otrokom: „Hej, cigančad, v onem potoku v dolini za to šumo so raki. Nalovite nam jih, mi vam jih plačamo.“ Smeli Halil se je odzval, rekoč: „Gospodar, tam ni rakov.“ — „Bodo, bodo, le pogledjte in prinesite!“ — Halil je nekaj pomislil, oblekel srajco, mignil in vsa druhal se je usula za njim v šumo. Kraj šume je postal in zaklical: „Koliko rakov hočete, 50 ali 100?“ — „Prinesi, kolikor jih dobiš!“ — In cigančki so se izgubili v hosti. Čez slabe pol ure so se vrnili z žalostno vestjo, da rakov ni. „Seveda jih ni v tisti senci, kjer ste ležali, lena sodrga!“ Tako jih je pokaral kapitan.

Mi smo le po dekletih in raki izpraševali, zato nam otroci že niso napravljali posebnega zadovoljstva. Ker dekleta le niso prišla, smo se napotili v cigansko selo.

Naši hlevi so prave palače proti bivališčem bosenskega cigana. Mislite si po dve vrsti po tri metre dolgih prekel, ki so tako poprek zabite v zemljo, da se na vrheh stikajo in križajo; med te prekle je na gosto vložena in vpletena praprot in vejevje. Zadnja stran tega trikotnega prizma se opira na breg in je zadelana, sprednja je vhod. Pri vhodu je tlela žerjavica pod pepelom, znamenje, da se je nekaj kuhalo. Štiri take lope stoje med koruzo v kotanji na bregih majhnega potoka. Razen dveh, treh loncev in nekaj umazanih cunj ni v njih nobenega pohištva. Poleg ugasujočega ognja je čepela stara ciganka, pestujoč dete, katero je povila pred tremi dnevi. Okoli nje sem naštel mimo novorojenca še devetero otrok, med temi je bilo suho, koščeno, tenko in šibko žensko bitje, ki je držalo tudi dete v naročju. Od starke smo slišali, da je to slabotno bitje 15 let staro

in žena cigana, ki je šel v mesto po crklo kozo. Zvedeli smo, da je imel ta cigan tri žene, katerih ena mu je ušla, a dve sta mu še zvesti. Selo šteje štiri rodbine in ima tudi svojega načelnika. Zdelo se mi je, da so vsi odrasli prebivalci in kar je bilo „količkaj“ zbežali in se skrili v hosti.

Mučen vtisk je napravilo name to cigansko taborišče. Zvedavo sem gledal na umazane vrabce, ki so se smejali in prekucevali po prašnem ležišču. In tudi cigani so božja bitja, sinovi tistega Boga kakor mi. Ono, kar potrebujejo ti ljudje za življenje, se skoro nič ne razlikuje od onega, kar zahteva žival, da živi. Padli so na božji svet kakor murin v travi ali lev v puščavi, in kar najbliže pride pod roko, to jim je v hrano. Ne sejejo in ne žanjejo, in vendar žive. V revščini odrastejo in ne čutijo je, bogastva ne poznajo, pohlepnost po slavi in časti, ki dviga in podira narode in razjeda mir, zadovoljnost in srečo posameznika, je neznana v njih taboru. Pravilo: Spoznavaj samega sebe in spoznal boš svet — pač menda poznajo, a o onem, kar nas tako silno tlači, ko smo bili do kraja spoznali vrtoglavo človeško družbo, nimajo pojma. Neznani jim je ostal naš nauk o lastnem dostojanstvu, nauk, ki v svojih posledicah provzroča, da se silimo stati drug nad drugim, vsak na prvem mestu, s katerega bi vsak rad mahal z gorečo šibo po besnečih in zavidajočih ga sobratih. Preskromen narod! In vendar ne izumrje. No, kaj bi bilo s človeštvom, ko bi bilo ostalo na njih stališču! Prav ima modrijan, ki pravi, da ne živi oni, ki ne hrepeni po višjih ciljih.

V i d a.

Vse tiho čez polje, vse tiše
gre veter, ves blag in ljub;
vse više spè mesec, vse više,
tam v dalji molčijo že hiše —
Kaj mlado srce nocoj vzdise,
kaj polni ga up in obup?

Na mojih ustnih drhti še
tvoj prvi poljub . . .

Milan Pugelj.

Iz starih zapiskov.

Podlimbarski.

(Dalje.)

našem taboru, kamor smo se povrnili, je postajalo vedno hrupneje. „Krstili“ smo nad kislim izvirnikom pobočnikovega konja, mu dali ime „Halil“ v spomin na rjavega cigana s svetlimi očmi in belimi zobmi, zapeli smo, zanetili ogenj, prekucevali se pod hruško in srkali kavo, prav kakor na vsakem bosenskem teferiču. S kavo nas je gostil handžija. Ibrahim je majhen, upognjen starček drobnega obraza, ki gleda iz sive brade, kakor bi bil zaviti v kratko, gosto volno. Pravil nam je, da je pokopal dve ženi, da mu je umrlo šestnajstero otrok in mu je ostal le ta edinček. Pri teh besedah je pokazal na sedemletnega dečka, ki je ves čas sedel pri nas, nam stregel z vodo in kavo, suhljad prinašal, pazno nas ogledoval, nasmiheval se in si popravljajl temni fesič. Bil je skrbno umit in kakor sploh turški otroci prikupljive vnanjosti. Zelo nam je ugajal. Njegov lepi in pravilni obraz je imel več mleka nego krvi, v njegovem nasmihevanju je bilo videti skromnost, premislek in začetek modrosti. Z nekim odvrtačujočim se ponosom in posmehom je zrl na cigane, češ: kakšna nespodobna in vsiljiva golazen! Z veseljem sem gledal na tihega dečka, pa njegova prezgodnja zrelost mi je zbudila misel, da pojde nemara tudi on, predno doraste, za svojimi bratci in sestricami k večnemu Alahu. Naš kapitan, ki je rad pokazal svojo priljudnost pred navadnim človekom, ga je vprašal, če ve, v koliko dneh je Bog svet ustvaril, na kar mu je dečko resno odgovoril: „A kako bi to vedel, ko nisem bil poleg!“

Ko smo se bili po obedu naležali v senci, je kapitan razgrnil primitivno zemljepisno karto po travi in se pripravljajl, kakor bi nam hotel povedati kaj učenega. Nataknil si je ščipalnik, gledal na papir, brodil s svinčnikom po njem, ahal in ohal, podčrtal nekaj krajepisnih imen, potem je dvignil glavo in z važnim pogledom je obvel vse ozemlje, ki se je razprostiralo okoli nas. Z globokim vzdihom je naposled odbacnil karto, rekoč: „Vrag vzemi tak papir, saj ni ničesar na njem!“

„Gospod kapitan, jaz bi vedel kaj pametnejšega. Kaj meniš?“ se je oglasil pobočnik G.

„Ali jih imaš s seboj?“ je z zadovoljnim nasmehom skrivnostno pošepetal kapitan.

„Seveda. Tega pa ne smemo doma pozabiti, kadar gremo na teferič.“

„Ti res na vse potrebno misliš kakor skrben pobočnik, prava bataljonska majka. Pa jih vrzimo na čast tvojemu Halilu! Predlagam, da igramo samo dve uri, potem gremo pa sami na rake, da prinesemo kaj pozitivnega domov. To bo imenitno. Naš major jih kaj rad je.“

In tovariši so posedli v krog ter posegli po igralnih kartah. Ker nisem več igralec, se nisem udeležil igre. Nekaj časa sem topo zrl nanjo, a kmalu sem zaželel samote. Predolgo bivanje v družbi mi nič ne ugaja. Zame je ni boljše zabave, kakor če celo popoldne korakam ali jaham sam po grapasti poti, po položnih brdih, oziraje se na izpreminjajoče se nebo in na pisano zemljo. Slast čutim na duši, ako potujem sam; takrat se poglobim v sebe in ves svet, kako lep svet, se mi odpre. Menim, da ne živi, kdor ne čuti kakor jaz. Na takem potu ožive v meni gigantske sanje, nenavadni vtiski in občutki, za katere ni besedi in izrazov. Izpreleti me neki sladek čut zadovoljnosti in sreče. Ko sem dodobra utrudil misel, privre mi iz prsi pesem starih časov. Če srečam otroke, postojim pri njih, gledam v nedolžne obraze in srečen sem, ker stojim tako blizu sreče sveta. Naveličal sem se že moderno poglajenih obrazov, strastno motrečih v karte, in v gorah iščem novih. Po cele ure posedam po hanih in poslušam Bošnjake. Čeprav sem hodil mnogo po krivih potih, moja duša je ostala mehka in dobra: z veseljem se raduje, za užaljenega ima tolažilno besedo. Bošnjaki jo že poznajo, ker ti naravni ljudje človeka prej prozrejo nego mi. Nič se ne zmenim, ako me tovariši strašijo, da lahko naletim na samotni poti na groznega razbojnika.

Ko sem se bil naveličal gledati na tovariše, sem se poslovil z izgovorom, da bi rad jahal okrog Ravne trešnje nazaj v mesto. Zatopljeni v razburljivo igro mi niso ugovarjali. Nasedlal sem konjiča in odjahal. Solnce je hudo pripekalo in želel sem priti v šumo. Dolgo sem iskal poti, ki bi me peljala okoli gore. Prišel sem k hanu, ki je bil na moji karti zaznamovan z imenom Han I. Ker je pred hanom renčal name hud pes, se nisem nič ustavil. Kmalu sem srečal kristjansko ženo, ki je tovorila na hrbtu butaro suhljadi. Vprašal sem jo, kako bi prišel najbliže in najlaže do vasi Vršanja,

o kateri sem vedel, da leži blizu moje poti. „Prevaril si se, gospodine, prevaril; po tej poti ne prideš nikdar na Vršanj,“ je pohitela baba z izmučenim, gladnim glasom. „Idi nazaj na Mitrov han, a tam za hanom sta na desno dva hrasta in med tistima je skrita stezica. Po tisti prideš na pot k hanu Mujage Selimanovića; pa dalje dalje po poti, s katere ugledaš Vršanj.“ Razgrnil sem karto in razbiral: Han I. je torej Mitrov han. Še dva hana sem našel na karti zaznamovana ob gori ne daleč vsaksebi: Han II. in Han III. Pa kateri bo han Mujage Selimanovića, odkoder je viden Vršanj? Čemu to pretvarjanje domačih imen, kar provzroča le zmedo in nedoumevanje! Kako naj vprašam po „Hanu Drei“, če ga živ krst ne pozna? Iz moje jezice me je prebudila starica kraj mene, ki je tužno viknila name: „Živ bio, gospodar ti naš, daj, mili moj, daruj mene sirotinju, da kupim mleka sitnoj dječici!“

Ozrl sem se nanjo in se začudil kakor Marija Antoaneta, ki baje ni mogla umeti, čemu lačna pariška druhal tako neznansko kriči po kruhu, ko je vendar v Parizu toliko lepih pastet naprodaj. „Ali je tvoja krava mleko ustavila?“ sem vprašal v nedoumenju ob ginljivi prošnji.

„Kje bi meni krava? Bili sta za turške carevine dve kozi, sedaj pa so nam prepovedali vse spašnike in šume, da ne morem nikjer pasti. Eno je vzel beg, drugo sem prodala. A sedaj, vidiš, nimam toliko, kar je za nohtom črnega. Daruj, mili moj, usmili se!“ Grozno je odmeval ta glas strada in glada po šumi in čudno me je izpreletel. Dal sem ji, kar sem imel drobnega. Na povratku je hitela za menoj: „Živ bio, dobri moj gospodar, sretan bio ti i car tvoj puno godina“ — in podobne reči. Ko sem imel han s hudim psom zopet za seboj, mi je pokazala stezico pri dveh hrastih, skrito med grmovjem, rekoč: „Hajdi z Bogom! Idi po stezi sve gorika, sve gorika, a na poti kreni na pravo!“ Po stezi ni bilo mogoče jahati: vejevje gostega grmovja se je z obeh strani sklepalo nad njo. Stopil sem s konja in pred njim sem korakal v lepem hladu med staro grčavo hraščino, štramoljastimi gabri, otrplimi lipami in zvitim leščevjem. Steze ni bilo ne konca ne kraja, „vse gorika, vse gorika“ me je peljala. Ves upehan in razznojen sem bodisi urno stopal, bodisi postajal in se brisal, a moj šarec se je čez debele korenine in oglašene kamene zaganjal za menoj in pritrkaval z glavo v moj bok. Steza je bila sicer dobro izhojena, pa nobenega človeka nisem srečal na njej. Prišel sem na goljavo z njivico, posejano s krompirjem in koruzo, potem k lepemu češpljevemu vrtu, pa nikjer

žive duše. Vse je zbežalo pred žgočim solncem in se poskrilo bogvekam. Celo pastirska piščal, pastirjev zategnjeni klic utihne tak vroč dan. Ne ljubi se junaku sloneti ob gabrovem štoru in žgoleti, poparjen leži na tratini pod leskovim grmom, sanjaje mežika v razpaljeno nebo. Onostran vrta se mi je steza cepila v dvoje. Udaril sem bil na tisto, ki se mi je zdela pripravnejša, pa sem slabo pogodil, ker nisem prišel na pot, ampak v globoko strugo, vso prepreženo z živo zelenjavo, kjer se je steza izgubila. Po jarku je tekla slaba vodica, zajezil sem jo in kmalu je je bilo toliko, da sva se je oba s konjičem napila. Solnce je stalo še visoko, časa sem imel dovolj, sklenil sem tu počivati. Privezal sem šarca k veji, sedel na travnato ruševino. Kraj je bil tih in mračen, skoraj oduren: hajduk in divja žival bi našla primerneга zavetja v takšni kotlini. Pojavila se mi je v duši tista sanjavost, ki je že trdno spojena z mojim značajem, plod knjig in življenskih neprilik. V mojem značaju je, žal, mnogo omahljivosti in nestalnosti, zato nisem našel nikjer pravega miru. Želel sem si burnega, kočujočega življenja; prihrumelo je, ali ni me utešilo; veselil sem se spomladi, prišla je, pa pričakovane sreče nisem našel; bal sem se zime, navalila je, pa neznosna se mi ni zdela. Jedva dobro zakričim nad življenjem, že se vsa moja priroda zopet vrača k življenju in razmere v človeški družbi postanejo predmet moje misli. Izvadil sem iz žepa svoj zapisnik, da nadaljujem študijo: Kako se podjarmi narod — ali pravzaprav študijo: Kako se ne sme podjarmiti narod — ki sem jo bil začel pisati tiste dni. Navedlo me je k temu spisu moje bivanje v Bosni in opazovanje razmer ter nekako poznanje zgodovine, največ sem pa pisal zato, ker sem se bal, da sicer pozabim na tujem jeziku, ki mi je sveta zapuščina po materi. Njen govor sem si hotel ohraniti kot drag spomenik in zato sem pisal v njem. Ko bi ga bil pozabil, ležalo bi zdaj že četrto stoletje med menoj in domovino. Naporno je bilo to pisanje. Kdor sam ni tega skusil, ne ve, kaj se pravi, pobijati tuje izraze v novi misli, kaj se pravi svoje mišljenje napeljavati s tujega na domači tir. Pisateljske slavohlepnosti ne poznam, dasi je v meni dosti prvobitne smelosti in računajoče umetnosti. Pač sem v mladosti želel, da bi postal velik in globok mislec in bi ljudje, ki pridejo za menoj, za menoj mislili in se me spominjali. Želel sem takrat, naj bi postal kdaj tako imeniten človek, da bi ves svet zagrmel: Bog pomagaj! — ko bi jaz kihnil. Toda dolga sužna služba je odpeljala tok mójih misli v navadni vsakdanji tir, tako da prihodnji veki o meni ne bodo govorili; v vrste onih pisateljev, ki jih ime-

nujejo ogledalo ali celo stvarnike prihodnjih časov, nikdar ne vstopim. Sveta ne bom mučil s svojimi proizvodi, Klio ne zapiše mojih spisov v zgodovinsko knjigo. Ne bodo me sodili in hvalili, češ, bil je stara korenina, star denar, ki nekaj plača in odrine v slovstvu. Njegova beseda ima glavo, ima noge. Niti odsev najmanjšega žarka moje zvezde ne ostane v vsemiru. Če pogledam v svojo dušo — in tega sem že zmožen — vidim, da je ostala tam, kjer sem bil rojen. Vse trpljenje naših ljudi se oglašča v njej. Dali so mi svetlo obleko, ki naj bi me ločila od naših ljudi; tisti, ki so mi jo dali, umejo na vse mogoče načine ločevati človeštvo in sejati vanje razpor, a moje duše niso mogli iztrgati onim krajem, za katere je prišla na svet. In to je moja največja tolažba, h kateri se zatekam v onih težkih urah, ko mi prihajajo misli, ki me jih je strah. Sočutje z našimi ljudmi je moja največja tolažba. Izvadil sem torej zapisnik, da pišem o njih trpljenju. Pisanje mi je šlo gladko, ker poznam one ljudi visokih naslovov, ki vale jarem na narod; posedal sem bil že v njih družini, molčal, gledal in bežal sem od njih, ker božje podobe v njih nisem našel; predobro poznam tudi ubogo podjarmljeno ljudstvo in vse sem videl, kako je padalo kladivo na nakovalo, zato sem z lahkoto slikal odnošaje med gospodarji in podjarmljenci.

Tako sem dolgo pisal, sedeč v hladu. Kar zaslišim nad seboj cviljenje lesenega bosenskega voza. Tam je pot. Odvezal sem konja in mahnil poprečno po robu kotanje v breg. Tisto škripanje nad menoj je mahoma utihnilo, ko da se je pogreznilo v zemljo. Kmalu sem dospel na pot baš pred neznamenit han.

„Si li ti Mujaga Selimanović?“ sem vprašal mladega, črnolasega handžijo, čepečega na pragu.

„Nisem; han je Selimanovićev, a jaz sem tu najemnik. Hočeš kave?“

„Daj!“ — Popil sem kavo, sedel na konja in odjahal. Pot je zavila navzdol v ono kotanjo, v kateri sem bil nekoliko niže počival. Sredi kotanje je tičal v blatu s hlodom obložen preprost voziček, tisti, ki je prej tako škripal. V meji je sedel starček, sključen in matov, držeč brezovo šibo na kolenih in topo zroč na voz. Po njegovem turbanu sem videl, da je bil že v Meki in se mu spodobi častni naziv hadžija.

„Hadžija, ali si obtičal v blatu?“ sem vprašal.

„Sem, brat, dalje ne morem.“ Turek je zmajeval z glavo. „Kje si bil?“

„V hanu Kiseljaku.“

„Ali si iskal koga?“

„Ne. Nisem orožnik.“

„Pa kako je moj brat Ibrahim?“

„Je li hadžija Ibrahim tvoj brat?“

„Je.“

„Zdrav je.“

„Neka Bogu hvala!“ je odgovoril Turčin z globokim glasom. „Dober in pošten človek je Ibrahim. Pri njem se ne skrivajo hudobni ljudje.“

„Dober človek se mi zdi Ibrahim,“ sem potrdil.

„Ali si se kaj ustavil v mojem hanu?“

„Kje je tvoj han?“

„Precej tu gori ob potu. Jahal si mimo.“

„Tam sem se ustavil. Ali si ti Mujaga Selimanović?“

„Boga mi, sem.“

„Koliko imam še do mesta?“

„Do Vršanja je peš pol ure in od tam imaš v mesto debelo uro, ker navzdol ne moreš poditi.“

Ker sem izprevidel, da sem z nočjo vred še lahko na cesti, sem skočil s konja, stopil bliže k vozu, ogledal predpotopna kolesa, globoko pogreznjena v blato, in vprežena konjiča, katerih levi je bil zelo medel in iztrkan.

„Slabo živino imaš, hadžija, zato voz ne pojde izlahka za njima.“

Hadžija je stopil k meni. „Ne pojde, ne pojde, brat. Vidiš, deset dni sem delal tlako na trdi cesti, in tam se mi je nevajena živina umorila.“ Pomolčal je, potem se jo obrnil h konjema. „Če ne gre, naj pa tukaj ostane. Konja izprežem, pa hajdi domov.“

„Pa voza vendar ne smeš sredi pota pustiti. Če vidi orožnik, nalože ti globo.“

„Bog odredio, pa šta hočeš.“ Mujaga je skomizgnil z rameni, češ: Alahova volja je, da ostane voz v blatu, vse drugo mi nič mari. In je šel, da izpreže konja.

Tu sem hotel s svojo voljo poseči v turški „kismet“, pa sem rekel: „Stoj, hadžija! Izprezi samo levega konjeta in priprezi mojega, ki je trden in močan. Onda izpeljeva, ako Bog da.“

Hadžija me je debelo pogledal, kakor bi videl čudež pred seboj. „Sam Bog te je poslal! Dober, pošten človek si. Pomagaj mi, ako hočeš!“ Hitro sva prepregla, pognala in kmalu je voz veselo cvilil in škripal iz jarka v klanec. „Neka Bogu hvala!“ je zadovoljno vzkliknil Mujaga. „Pa neka Bogu hvala!“ sem ponovil za njim. Vrh klanca sva zopet prepregla in Mujaga me je na moč pohvalil.

Njegova hvala mi je ugajala in za nekaj višjega sem se čutil, ker v njegovih mislih sem veljal za božjega poslanca, ki mu je po Alahovi zapovedi prišel na pomoč. In toliko sem se mu prikupil, da me je povabil, naj grem ž njim v Vršanj na njegov dom, da popijeva skupaj kave. Že je bil v daljavi precej visoko nad mojo potjo viden Vršanj, gruča temnih poslopij na vrhu raztegnjenega holma, podobna majhni tvrdnjavici v sredini gora. Ni me mikalo ostati do mraka v takšni naselbini, kjer bi me morda smatrali za orožnika, ki stika po gorah in išče koga, in bi se kdo lahko za grehe drugih osvetil na meni. Odklonil sem povabilo, dasi bi bil rad kaj slišal iz starčevih ust o bosenskih razmerah, posebno zato, ker sem bil takrat marljivo nabiral gradivo na kmetih za tisto svojo študijo, da bi izpopolnil ono, kar sem slišal po mestih od visoke, dobro plačane gospode, ki se mi je zdelo baš tako pristransko in nedostatno, kakor ono, kar je bilo pisano v novinah, katerim je malo do pravice in resnice, včasih pa vsega pisati ne smejo. Obljubil sem starcu, da se oglasim drugikrat na njegovem domu, sedel na konja in se poslovil.

Bila je že trda tema, ko sem prijahal v mesto. Malo pred menoj so prišli ostali štirje izletniki iz Kiseljaka. V kazini smo se sešli. Rakov niso nič prinesli. Kapitan je bil jako dobre volje kakor človek, ki je opravil dobro pozitivno delo, in na široko je razlagal in kazal na zemljepisni karti svojemu majorju, kje je stal 1878. l. plevljanski mufti s 3000 Arnavti in kako bi ga bili Avstrijci lahko zajeli, ko bi bili ozemlje tako dobro poznali, kakor ga poznamo danes. Njegovi trije soigralci so bili skraja prav poparjeni, znamenje, da so prinesli z izleta kačo v žepu. Pa kmalu so oživali. Eden od njih me je od nasprotne mize parkrat pozdravil, a to na poseben način in s posebnim namenom. Prijazno se režeč, je dvignil desnico, razprostrl vso petorico prstov in mi veselo mahal v pozdrav in klical: „Bog te živi, dragec moj! Jutri!“ To je pomenilo napoved, da pride jutri po pet goldinarjev k meni, ki sem upravljal bataljonsko založno in posojilnico. Takšna je bila njegova navadica. Pobočnik G. je sedel k meni ter mi začel govoriti o slovstvu, rekoč, da je še najboljša zabava pri knjigah. Pohvalil je Bulverjevega Pelhama, ki sem mu ga bil pred tednom pohvalil in posodil, in razodel je nekoliko svojo misel o Schopenhauerju, ki je tudi mene zanimal. Vselej po kaki krepki igri ali pa proti koncu meseca je razkladal nazore, ki so se skušali prilagoditi mojim. Takšna je bila njegova navadica. Bil je dobra, poštena duša, mlada kri, precej izobražen, pa brez izkušenj. Rada sva se imela.

(Dalje prihodnjič.)

Iz starih zapiskov.

Podlimbarski.

(Dalje.)

Druga Stoklasova slika: Mujaga Selimanović in Djordjo Stefanović.

V avgusta meseca je bilo, ko sem ril v hribe, da posetim Mujago Selimanovića v Vršanju. V dobri uri sem stal pred vasjo, podobno razbojniškemu selišču. Iz za ogla prve hiše je stopilo turško dekletce, kakšnih deset let staro, z ročko za vodo v roki, z rdeče pobarvanimi nohti, prelepimi očmi in svetlimi, precej močnimi lasmi, spletenimi v dve kiti, v katerih so se svetile okusno pripletene korale in novci od medi. Straha je obstalo in trepetalo pred menoj. Iz hiše se je slišal surov moški glas: „Švaba traži nekoga“. Na moje vprašanje, kje je dom Mujage Selimanovića, mi dekletce ničesar ni odgovorilo, a iz hiše je zahreščal surovi glas: „Evo tam v bašči ti hadžija!“ Ozrl sem se in sem zagledal nedaleč za hišo sredi češpljevega vrta Mujago Selimanovića, klečečega v travi. Klanjal se je s čelom do tal, poljubljal travo, čudno mahal z rokama, gugal se na desno in na levo ter se prijemal za ušesi. Stopil sem čez dvorišče in ga opazoval, prikrit za pleterjem (s kolci in vpletenimi vejami ograjen prostor za živino). Nisem ga smel motiti v njegovi pobožnosti, neopažen sem odšel v dolino. Kmalu potem je nastopil dolgi post ramazan, ko Turčin od zore do mraka ne užije ničesar, nekateri še slin ne upa požirati. V takšnem pustem času ni bilo misliti na poset. Alahu vdani hadžija je morda ves dan ležal napol onemogel v senci in gotovo se mu ni ljubilo govoriti. A jeseni sem večkrat sedel pri njem. Našel sem ga bil v sušilnici za slive (češplje), ki je stala sredi hoste pod Vršanjsko vasjo. Do malega pet tednov je noč in dan sušil. Sušilnica je bila precej dolga koliba, prislonjena ob breg, na katerega strani je gorelo v vrsti pet ognjev in nad njimi je bilo kakor v predale potisnjenih po petero žičnih pletenic, ena nad drugo, nasutih s slivami. Med vrati je posedeval na podvrnjenih nogah Mujaga, pušil iz čibuka, pil kavo, mislil in mislil. Vselej, kadar sem prišel, se mi je posmejal s tistimi

dobrimi drobnimi očmi, povel z desnico proti srcu in proti čelu, in brez povabila sem sedel k njemu po naše, to je prav neestetično z nadolgo izleknjenima nogama. Kolikorkrat sem poskušal po turški šegi prisesti in prikriti nogi, vselej sem se prevrnil.

Bosenski Turki so pred tujcem neznosno kratkih besedi, odporno molčeči in nezaupni, a Mujaga Selimanović je tudi pred menoj kaj izpregovoril. Alah me je bil poslal, da sem mu izvlekel voz iz blata, zato mi je zaupal. Ko sem ga bil poprosil, naj mi pove, kako je potoval v Meko, mi je ugodil. Šel je peš v Carigrad, od tam peš v Anatolijo, odkoder se je dal prepeljati v Misir (Egipt) in naprej v Arabistan. Nazaj je šel po morju na Trst. Osem mesecev je trajala pot. Pravil mi je o deželah, ki jih je videl, o šegah njih prebivalcev, o dobrih in hudobnih ljudeh, s katerimi se je sešel. Kot dober muhamedovec je hvalil široke muhamedovske dežele, ki jih je prehodil, a o tem, kar je videl od Trsta doli, ni zinil besedice. In jaz bi bil rad slišal njegovo mnenje o Trstu in Hrvaški. Bil je ponosen na svojo pot. Če sem ga našel otožnega, sem napeljal besedo na njo in vselej je oživel.

Nekoč sem naletel pri njem v sušilnici na Srba Djordja Stefanovića. Tega človeka sem že poprej večkrat videl, bodisi v mestu ali v okolici, pa ogovorila se nisva in pozdravljala se nisva. Ko sem ga pa nekoč srečal v gori jahajočega in pojočega, sva se smelo in odkritosrčno pozdravila. Samotna in pusta gora naju je toliko zblížala. Pet korakov za njim je jahala takrat njegova žena, na videz zelo utrujena. Gotovo sta prišla od daleč, ker znancev, prijateljev in sorodnikov ima Stefanović po vsej vzhodni Bosni. Vse ga čisla, v mestu in po hanih govore o njem, nemara je njegovo ime že tudi v narodno pesem vpleteno. V njegovi visoki, nekoliko že upognjeni postavi je nekaj herojskega, v njegovem živem pogledu nekaj samozavestnega, na velem in bledem licu je brati mir, častitljivost in modrost. Tisti, ki so ga dobro poznali, so govorili, da se je ta človek upokojil, da gleda precej ravnodušno na ta čudni svet, ki ne more poznati njegove globoke, nesebične misli, da pa rok ne drži križem. Katoličani so mi ga hvalili, da se ne meša v sedanje srbske homatije, da je najvljudnejši človek, kar jim je znanih Srbov. Za časa turške carevine je bil pravi oče kristjanov. Če je hotela oblast kaznovati Srba ali katoličana, o katerem je domneval, da po nedolžnem trpi, je šel Stefanović v konak, in če se je dalo, je štel dukatov, kolikor je bilo treba, da je rešil nesrečno žrtev turškega samosilja. Svojih kmetov ni nikoli tožil v konaku in še sedaj se pogodi ž njimi brez advo-

katov. Marsikomu je že pomogel z novci ali z dobrimi sveti, pa svet mu je bil tudi nehvaležen. Nekemu Turku je posodil 50 dukatov, pa Turek mu jih nikdar ni vrnil. Nehvaležnež je popotoval v Meko, poklonit se svojemu proroku. Ko se je bil povrnil, ga je vprašal Djordjo: „No, Ture, ali si se bil z vsemi ljudmi pobotal in pomiril, predno si šel v svoje sveto mesto, ali ti tvoja vest ni očitala nikakega dolga, ko si molil v svoji kabi, ali te ni spomnila daljnje Bosne?“ Turki se še dandanašnji srde, če jim Djordjo pripoveduje v šali, kako je plačal svojemu turškemu dolžniku za nehvaležnost njegovo. Stefanovićevo premoženje se je poslednja leta skrčilo; mnogo je daroval za srbstvo; podložni so mu le še trije kmetje, v mestu ima hišo in majhen dučan (trgovino). Par čilimov (preprog) in nekaj malo kramarskega blaga se nahaja v njegovem dučanu, toliko da je ime in gre še vsak dan tja posedet na asuri (slamnati preprogi) in popušit iz čibuka. Kmalu se mu pridruži sosed, prvi, drugi, tretji. Pije se kava, govori se, ali pa jim Djordjo čita. Kdor ga pozna, vsak se rad ustavi pred njegovim dučanom in ga posluša. Gotovo bi rad pomagal vsemu človeštvu, ali tega ne more nihče, pomaga pa z besedo in dejanjem svojemu najbližjemu bratu. Katoličanov ne črti tako kakor nekateri pravoslavni kristjani: vse nas je eden Bog ustvaril, pravi.

Večkrat sem videl Djordja Stefanovića v dučanu, ko je imel pred seboj razgrnjeno knjigo, bodisi da je bral sam zase, bodisi da je imel poleg sebe poslušalce. Radoveden sem bil, kaj čita, zato sem stopil nekoč k njemu, da si kupim malenkost. Pogledal sem v njegovo knjigo — srbske narodne pesmi. Na polici sem videl ležati poleg srbskega koledarja časopis „Zastava“ in posebej še pesmi o boju na Kosovem in o kraljeviču Marku. Takšne pesmi so bile skoraj edino duševno razvedrilo Bošnjaka; kdor je umel, jih je čital, drugi so jih poslušali pete „uz gusle“. Prigodilo se je tiste hude čase, da so zjutraj za mestom pod hruško obesili ali ustrelili hajduka, zvečer se je že razlegala iz turškega hana junaška pesem o njem. V staro besedilo pesmi, nekoliko zverženo, se je podtikalo ime novega junaka. Avstrijci so premišljali, kako bi zatrli narodno pesem, to edino bodrilo odpornega naroda, pa ni šlo. Po nekaterih krajih so predelavni in preveč skrbni mutašerifi, kajmakami, ali kakor že ljudstvo imenuje svoje nove načelnike, prepovedali pevati goslarjem na tržne dni, zato so začeli knjigoznalci čitati te pesmi v dučanih in hanih svojim poslušalcem. In tako je imel Stefanović dostikrat po dva ali tri poslušalce. Več bi jih ne imelo prostora v njegovi kolibici.

Torej ta Djordjo Stefanović je sedel v sušilnici pri Mujagi Selimanoviću. Hadžija je naju pogostil s kavo. Razgovorili smo se. Štefanović je vprašal Selimanovića, kako je z njegovo pravdo.

„A kaj vem?“ je skrbipolno odgovoril Turek, dvignivši rameni in roki.

„Kakšno pravdo imaš, hadžija?“ sem vprašal.

„Vidiš, njivo, ki sem jo obdelaval in užival 30 let, si lasti Fata, vdova po mojem bratu.“ Mujaga se je dvignil, segel na polico ter mi podal list, da ga čitam. List je bil pisan v hrvaščini. Čital sem ga, pa paragrafov ni bilo ne konča ne kraja. Ne samo avstrijskih paragrafov je mrgolelo, bil je tam naveden tudi carski otomanski zakon 7. ramazana 1247. l. z obilimi številkami, nanašajočimi se na druge otomanske zakone. Zdaj pa razberi, dober in pošten človek! Naposled sem vendar uganil, da je Mujaga pravdo izgubil.

„No, kaj praviš, brat?“ me je vprašal, skrbno gledaje name.

Lahko mi je bilo izvleči mu voz iz blata, ali tu me Alah ni toliko razbistril, da bi vedel pomoči. Žal mi je bilo, da se v šolah nismo učili najpotrebnejših posvetnih zakonov, pa da poznam tudi vse zakone vzhodnega in zapadnega sveta, tu bi ne bil mogel svetovati.

„Izgubil si, hadžija, pa izguba ni velika. Vsa njiva je cenjena samo na 15 goldinarjev. Zdaj je Fatina.“

„Ni še njena. Pritožil sem se na zemaljsko vlado.“

Domislil sem se, da bi nemara končni odlok slavne zemaljske vlade zagledal beli dan, ko bo starec že davno v prorokovem naročju, zato sem mu svetoval, najjenja od pritožbe. „Vidiš, brat, pota in stroški te bodo veljali več, nego je njiva vredna. Ako se dva tožita, mora eden propasti.“

„Bog odredio, pa šta hočeš,“ je hladnokrvno odgovoril hadžija ter sedel na pete. „Včeraj je prišel iz konaka mlad človek in zahteval je za kolke. Pa kaj poznam tistega človeka, ali je pravi ali ni.“

„Ali mu nisi plačal?“

„Nisem. Najbolje opravim, ako grem sam. Jutri ponesem novce v mesto, a onda šta Bog da.“

Tu se je vmešal Djordjo Stefanović: „Glej, gospodin, narod tu ne zaupa vsakemu, ki pravi, da pride iz konaka, posebno takšnemu ne, ki nima brade, in naj prinese tudi pismen ukaz. Pripetilo se je, da je prišel švabski človek varalica v gorsko vas, kazal po hišah pisanje s pečatom, zahteval desetino, za kolke in pretel z globo, če ne plačajo. Ljudje ne umejo čitati in se ničesar tako zelo ne boje kakor velikih glob, ki jih nalaga oblast, pa so plačali prevarniku,

ki je pobiral za svoj žep. Sedaj so postali previdni in oprezni, in če je še tako majhna vsota, jo sami neso v konak. Tu doli za Sprečo prebiva star Turčin, ki rad pije žganje, /dasi nosi dolgo in sivo brado. Pri Turkih nosijo brado le stari, častitljivi možje; tak človek se nikdar ne sme opiti, onečastil bi s tem samega sebe in sivo brado, takšnemu človeku pristoji resnost in modra beseda. Je li tako, hadžija?“

Selimanović je zadovoljen pritrdil z naklonom častite glave.

„Pa smešen je tisti stari poturica. Onidan mi je v dučanu nastopno pravil: Poleti mi pride desetar in mi tolče po vratih. Bil sem baš v haremu pri bolni ženi in hčeri. Pošljem sina, naj pogleda, kdó razbija zdolaj. Sin pride nazaj ter pravi: Desetar je zdolaj, desetino zahteva. — Pa pravim sinu: Idi, pa reci desetarju, da me po našem običaju ne sme motiti, kadar sem v haremu! — Za hip pride sin plašen nazaj in me prosi: Idi, otec, desetar hoče na našo hišo navaliti z orožniki! Idi, Boga ti! — Pa sem šel doli. Vprašam desetarja: Koliko je desetine? — 36 bank (goldinarjev) — pravi. — Mislim, mislim: Mnogo ste naračunali. In rečem desetarju, naj odlazi z Bogom, sedaj v moji hiši ni ene banke ni, a jeseni, ko slive prodam, plačam tudi 50 bank, če požele v konaku. Hadžija, saj ga poznaš, kako je smel tisti Jusuf Tetervan s polja ob Spreči?“

„Boga mi, poznam Tetervana. Pošten človek.“

(Dalje prihodnjič.)

Iz cikla „Tristan“.

Vzdrhtele kipeče so grudi valov,
vzdrhtela je pesem iz tajnih globin,
šumeč se razlila do sinjih daljin,
ozrla na morje se zarja je z belih blazin.

Zažgalo je solnce planjavo neba —
Kot solnce blestijo se tvoji lasje,
Izolda, in tvoje bele se roké
in usta molitve jutranje bogovom drhte.

In pesem skrivnostno valovi šume.
Vsa polna ljubavi mladostna je dalj
in daleč bregovi so, daleč tvoj kralj,
a v duši neugasen, brezmejen se plamen je vžgal.

Vojeslav Molè.

Iz starih zapiskov.

Podlimbarski.

(Dalje.)

o je bil jeseni prodal slive, se je napotil v konak. Smel in zrel človek je Jusuf Tetervan. Tako mi je nadalje pravil: „Pridem v konak, potrkam na neka vrata in vstopim. Pri mizah sede gospodje, kukajo v knjige, vsak ima dolgo brado kakor jaz. Dober dan! — pozdravim po švabski šegi. Dober dan! — odzdravijo. Sedi, gospodin! — mi reče eden. Pogledam takole doli po sebi po čakširah (hlačah) in opankah in mislim: Ni grda beseda gospodin, vendar pa jaz še nisem gospodin. Toda ničesar ne rečem in sedem. Čakam, čakam. Čez nekaj ur me vprašajo: Kaj bi rad? — Desetino sem prinesel; slive sem prodal in vse plačam, kar mi pride — tako sem jim odgovoril. Vidiš — tako mi je pravil tisti stari poturica — vidiš, Djordjo, petkrat na dan molim in se klanjam Bogu in za poštenega moža veljam, takrat pa sem dejal sam v sebi: Tetervane, danes se jim zlažeš na debelo, od devetih oral zemlje jim zamolčiš tri in od petnajstih koz jih napoveš samo osem. Bradat gospodin sedi pri mizi, gleda v zemljepis, govori z menoj in nič me ne vpraša, koliko imam zemlje in koz; kar naravnost mi iz tistega zemljepisa pove, da imam devet oral zemlje in petnajst koz. Pa ena koza mi je crknila jeseni, šestnajsta, in tudi za to je vedel, da je ni več. Baš učeni so ti švabski ljudje! A šejtan, si mislim, zdaj so takšni dobri časi, da človek še greha storiti ne more, Bogu bodi zahvala! Vse imajo popisano in z nobeno lažjo ne prebredeš njih pisarij, ne enega koštruna bi jim ne mogel utajiti. No na dalje mi je pravil Tetervan, kako je bilo. Potegnem — pravi — mošnjč izza pasa in začnem šteti banke. Ko naštejem do 30, mi reče tisti bradač: Dosti, ne šteje dalje, več ti ne pride! — Tudi dobro — mislim sam v sebi —, desetar, ki je prišel po leti k meni, je zahteval 36 bank. Ali prava gospoda je pa le v mestu doma, ono, kar pride v selo, ni še prava gospoda.“ Tako mi je razkladal stari poturica, drzen, premeten in šaljav človek.

Posmejal sem se Djordjevemu pripovedovanju in hadžija je pomembno kimal z glavo, gladeč si brado.

„No, kaj pravita, so li zdaj boljši časi, nego so bili turški,“ sem jel pozvedovati vesel, da se mi je danes prilika nanesa kar sama. Hadžija je dvignil roki pred obličje, kakor bi hotel zaplavati, ter rekel: „Bit će bolje, bit će bolje!“ S temi besedami odgovori marsikak Bošnjak, če ga vpraša Švaba, kako je sedaj. Ljudje so oprezni in nočejo tožiti pred tujcem. Zato tujci tudi niso poučeni o resničnih razmerah.

Smeli in odkriti Djordje pa je začel: „Čuj, gospodine, vso pravdo ti povem, kako je sedaj. Veš, jaz se nisem bal nikogar ni za turške carevine, ‚kad puška puca izza vsakog drveta‘, in sem vedno nosil puško, dasi je bilo kristjanom prepovedano. Jahajoč po planini, sem vsakemu pogledal v oči in pozdravljal sem vsakega po njegovem običaju, Turka po turški, kaurina po kaurski šegi. Govoril sem vedno resnico in tudi sedaj se je ne bojim. Glej, Avstrija nam je prinesla ravnopravnost. Poprej so nas Turki imenovali rajo, sedaj jih tudi mi imenujemo tako in ne morejo oporekati. Vsi imamo enake dolžnosti in pred sodniki in našimi gospodarji smo sedaj vsi enaki. Gorje je pa to, da je Bošnjak vročekrven; on ne misli na sodnika, sam hoče soditi, to je, ubiti človeka. Slabo je to, da nam vlada ne more ali noče urediti naših posestnih pravic do zemlje. V tem oziru je ostalo vse pri starem, še bolj zmedeno je, nego je bilo pod turško carevino. Kristjani, posebno katoličani in vsi oni, ki nimajo svoje zemlje, so se vas tako veselili, misleč, zdaj pride svoboda in zemlje dobimo. Marsikdo si je ogradil kos zemlje okrog svoje hišice, vesel, da postane sam svoj gospodar, ker vsakemu je svoja zemlja to, kar je carju njegovo carstvo, ali je pa plot porinil dalje na spašnik, kjer je smel poprej pasti, kdor je hotel. Ko so pa nehale puške pokati po Bosni, je oblast začela izpraševati po tapijah (prilastitvenih listih). In tu se je pokazalo, da marsikdo nima tapije na ono, kar je imenoval svojo last. Tudi pod sultanom so imeli svoje zemljepise v konakih, pa mnogo teh se je ob zasedi pogubilo: eni pravijo, da so ž njimi kurili vojaki, drugi, da so jih požgali Turki. Dosti tapij so tudi posestniki pogubili. Poleg tega pravijo, da so Turkom po zasedi iz carigradske tiskarne pošiljali ponarejene tapije, tako da je zdaj glede zemljiške pravice zmešnjava nad zmešnjavo, katerih najučenejši sodniki ne morejo poravnati. Hudo je pa to, da ima vlada za svoje ljudi, za priseljence, vedno dosti zemlje, a za domačega človeka nič. Kjer ni bilo tapije, si je oblast vse prilastila, posebno zemljo v obližju mesta in gozde, kar je bilo prej skupna last. Ti sam veš, kje imajo vaše nune

— sestre božjega usmiljenja se imenujejo — svoj samostan. Na najboljši zemlji kraj mesta. Toliko časa so hodile v konak, da so si izprosile vse lepo ozemlje, ki se na široko razprostira okrog samostana in je bilo poprej revnim ljudem odprto za pašo. Je li tako, hadžija?“

„Bit će bolje, bit će bolje,“ je viknil Turek, kakor bi se bil iz spanja prebudil. Spomnil sem se bosenske majke, pri kateri stanujem, kako je javkala, ko je morala dati kravo, skoraj svoje edino premoženje, v pašo k sorodniku na kmete, ker okrog mesta ni mogla več pasti, in utemeljena so si mi zela Djordjeva očitanja.

Srb je nadaljeval: „Glej, jaz sam dobivam tretjino in vsakemu pravim, da je to krivično, po Turkih uvedeno roparstvo. Ko so bili zasedli naše dežele, so svobodnemu prebivalstvu vzeli zemljo. To je bila prva velika krivica, ki do danes ni poravnana. V Srbiji ni več tretjine, država jo je odkupila, in to bi se moralo zgoditi tudi pri nas.“

Pomislil sem o tem, kar sem slišal, no glede odkupa zemlje po državi bi se bil pač ujemal z Djordjem, da ni dobila Avstrija na berlinskem kongresu tako polovičarskega mandata, s katerim vrši le polovičarsko delo. Pa rekel nisem ničesar.

„A tlaka nam je neznosno delo. Odmerijo kmetu kos ceste in to nasipaj. Kamen moraš nalomiti, gramoz nakopati in s svojo živino napeljati. Pripelješ, nasuješ, pa evo ti cestarja, ki rohni: Ni dobro! In iznova moraš začeti. V konaku so nam predpisali tlako po šest dni na leto, a nekateri jo dela po dvajset dni in več. Naša slaba živina se na trdi cesti tako umori, da dolgo potem ni za naše poljsko delo. Ti sam o tem veš, hadžija!“

„Bog dao, Bog odredio, pa šta hočeš,“ je odgovoril Turek, visoko dvignivši dimeči se čibuk. Pogledal je name, rekoč: „Naše ženske nam kvarijo. Oprosti, da ti o tem govorim. Vse pojde pri nas v propast.“ Hadžija je pljunil v stran.

„Kako bi vam jih kvarili, saj jih imate zaprte,“ sem pripomnil. In vprašal sem: „Kakšen je vaš zakon glede žen, hadžija?“

„Žena bodi svojemu možu dobra, zvesta in pokorna.“

„Takšen zakon velja za žensko tudi pri nas in obratno za moža.“

„Katera nima onih čednosti, ni vredna življenja. Vaše ženske sem videl v vaših zemljah. Zapravile bi vam bile že ves svet, ko bi se nahajal prostor zunaj sveta, kamor bi ga mogle zmetati.“

Nisem rekel drugega nego: „Dobrih žensk je tudi v naših zemljah dosti.“ A mislil sem, kako gleda ženska vedno in povsod,

da bi zbudila zanimanje za svojo osebo. To in pa njih matersko ljubezen, drugega večno ženskega nisem spoznal, čeravno sem se mnogo pečal s tem spolom.

„Tudi ženska je božja stvar, a slabotna je in težkega greha sposobna,“ je povzel Djordjo. „Mnogo okrutnosti se je počenjalo ž njo pri nas.“

„Dosti sem o tem slišal. Da, to so bile strašne razmere. Ako drugega ne, Avstrija je vsaj vaše ženske toliko osvobodila, da najdejo pravico pri sodnikih.“ To sem rekel zato, ker se je že mnogokrat prigodilo, da je pribežala turška žena v konak tožit moža in je vselej našla pravico.

Modri hadžija ni bil mojih misli; povel je z ramenom in v globočini se mu je odtrgal vzdih, v katerem ni bilo laskavih in pohvalnih besedi zame. Pa je izpregovoril: „Oprosti, brat, da ti o tem govorim. Ženska je vrtljava stvar, svojo glavo ima, v kateri ni pameti. Jezik ji je daljši nego kravji rep, pravi naša prislovica. Če ji popustiš, gre vse v propast. Oprosti!“

Oprostil sem hadžiji in nič nisem rekel, ker vem, da Turka ne preučiš, ko bi ga tudi na naklo dejal. Glede ženskega osvobodenja stojim na strani sodnikov in vidim dobro politiko v tem, da hoče oblast ženske pridobiti na svojo stran, kakor se tudi cerkev opira nanje.

Djordjo je nadaljeval: „Res je ženska svoje glave in kriva mnoge nesreče. Mojemu sestriču je lani pobegnila žena. Hotela je uiti v Srbijo, pa na meji je vse polno orožja, tako da ni mogla čez Drino. Naselila se je v Podrinju na bosenski strani. Sestrič si je mnogo prizadeval, da bi jo spravil nazaj. Pisal ji je, naj se vrne, ker po zakonu je njegova, a ona mu je odgovorila, da rajši preskoči devet zakonov, nego bi se vrnila. Potrošil je mnogo novcev pri advokatih in pri oblastih, da mu jo privedejo nazaj, pa zastonj. Bil je pri sodniji, tam so mu rekli: Idi k vladiki! . . . pri zemaljski vladí je bil, tam so mu rekli: Idi k vladiki! Šel je k vladiki, a vladika je zmajeval z glavo, da ničesar ne more ukreniti in naj se obrne na samega carigrajskega patrijarha. Kakšna podlost! Bosenski vladike ne pripoznavajo carigrajskega patrijarha za svojega poglavarja, pa naj se sestrič obrne nanj.“

„Ni li pri tem rodbinskem razdoru mož česa zakrivil?“ sem vprašal.

„Moj sestrič?“ se je zavzel Djordjo. „Pameten, rzsoden človek je on, a ona je zapravljevka in bi se bila rada zabavala, kakor je

videla pri vaših ženskah. Povsod bi bila rada, kjer se je igralo kolo, vse bi bila dala za lepo obleko in same slaščice naj bi ji predlagal mož. A moj sestrič je moder, resen človek in se ni hotel podati. In lani po zimi tisti dan po prazniku sv. Save mu je pobegnila. Sestrič je ni pustil na sv. Save večer v židovsko gostilno na svetosavski ples, rekoč, da je na tisti zabavi nekaj let že več židov in Švabe nego pravoslavnega naroda, ki se je začel tiste zabave ogibati in jo imenuje svetošvabski ples. In ker je ni pustil, mu je drugi dan pobegnila. Baš tako potratljiva je njena rodbina. Njena mati bi bila svojo drugo hčer rada omožila in vzel bi jo bil dober, imovit mladenič. Mati je šla k mladeniču na dom pogledat, a ker je ta ni pogostil z vinom in puranom, ampak s kruhom, soljo in čebulo, se je zarotila: Takšen pustež pa nikdar ne dobi moje hčere. In tako se je tista zaroka razdrla, čeprav sta se mlada človeka imela rada.“

Hadžiji se je že neumestno in razžaljivo zdelo, da se s Srbom toliko pogovarjava o ženskah, o katerih Bošnjak govori, če nanese potreba, le v kratkih, skrivnostnih namigih. Odložil je čibuk, vstal in šel popravljat ognje. Z Djordjem sva si zvila svaljčice.

Ko je hadžija zopet prisedel, je začel Djordjo: „Gospodine, vprašal si poprej, je li zdaj boljše, nego je bilo pod turško carevino. V nekaterih stvareh je boljše, a v drugih je hujše. Zlo je to, da se Bošnjak oprijemlje tujih običajev. Vidiš, zdaj imamo že Turke, ki se nosijo švabski, jedo svinjino in pijejo vino za stavo.“ Hadžija je resno pritrjeval, zažigal čibuk in se smehljaj, kakor bi mu kdo rezal rano v meso.

„Vino piti in svinjino jesti ni najslabša stvar,“ sem omenil, pa jedva sem izustil besedo, že mi je postalo žal, ker hadžija je preplašen dvignil roke, kakor bi se hotel ubraniti devetero grehov, ter rekel: „Po našem zakonu je prepovedano.“ Hitro sem se popravil: „Oprosti, brat, pravo si povedal. Vsak spoštuj svoj zakon in živi po njem. Zakon je velika stvar, ki drži človeško družbo skupaj, in vendar . . .“ Tu sem se hotel razprostreti o tem, kako se zakoni in nazori menjajo, in to imenujemo napredek, pa pred turško konservativnostjo sem zamolčal.

Srb pa je govoril: „Ne samo Turki, tudi kristjani se vadijo tujih šeg. Nisem sovražnik novih šeg, tudi v tujem življenju, v tujih običajih in nazorih je dosti dobrega, baš zato sem poslal svojega sina v tujino na Hrvaško in Srbijo, da mi ne lenari doma v praznem

dučanu, ampak da se nauči spoznavati svet in se navzame tega, kar vidi tam dobrega.“

„Tako je prav, brat,“ sem pohvalil Djordja, zroč mu v inteligentni obraz z umnimi, jasnimi, široko odprtimi očmi. „Vsi ljudje marsikaj vedo, vsaj pa to, kar je navadno potrebno za življenje, in drug od drugega se moramo učiti. To se imenuje pri nas napredek in kultura. To nam je prešlo tako v kri, da o tem niti ne govorimo več.“

„Ej, gospodine,“ me je prekinil Djordjo ter si pomaknil temni fes na stran, „modra je tvoja glava, srečala te sreča, lepo govoriš! Dobre in koristne so lahko tuje šege, hudo je pa to, da nam tujci v naši deželi kažejo samo svoje slabe običaje in nazore, da bi nas ž njimi razmehkužili, poženščili, upijanili in strli našo silo. Vse ni za vsakega. Kakšen bi bil na primer naš hadžija Mujaga Selimanić, ko bi ga oblekli v tvojo obleko?“

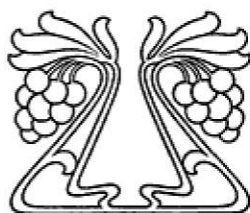
„Sastalo se zlo i gore, da se porazgovore,“ je odgovoril Turek z bosensko prislovico in jaz sem, ne umevajoč dobro, pogledal nanj in na Srba, ki je nadaljeval: „Potratnost in razuzdanost se nam kaže na vseh straneh. Iz tujih šeg lije k nam zlo. Z dobro gostijo omajaš zdaj najtrdnejše prepričanje, z mastno plačo kupiš ljubezen, kjer bi bil skrajni odpor na pravem mestu.“

Srb je govoril z zanosom vnetega patrijarha, smelo gledajoč name, kakor bi mi očital vso to našo kulturo.

Nisem mu ugovarjal. „V pšenici je največ plevela,“ sem rekel.

Zdajci se je oglasil hadžija: „Kdor pri nas sedaj več zmore in več spusti, za tem gredo drugi. To se mi baš tako zdi, kakor kadar grem po planini in jem kruh ter se mi pridruži gladno pseto. Tako zvesto in umiljeno bo gledalo vame tisto pseto, da mu naposled vržem košček. Ko bom pa kruh dojedel, popusti me pseto in pridruži se tebi, če pojdeš po tisti poti in tudi kruh ješ. Baš tako umiljeno bo gledalo v tebe, kakor je poprej v mene. Takšni so postali pri nas tudi ljudje. Take propalice se poprej niso rodile.“

(Dalje prihodnjič.)

Iz starih zapiskov.

Podlimbarski.

(Dalje.)

er smo trije ljudje različnih veroizpovedanj tako mirno in složno sedeli skupaj, sem jel poizvedovati, kakšno je bilo razmerje med Turki in kristjani pod turško carevino.

Odgovoril mi je Djordjo: „Bošnjaki smo si po jeziku vsi bratje, pa kjer so bratje, tam so tudi prepiri. Kakor sem ti že rekel, so naši ljudje vročekrvni, zato smo imeli včasih krvave dneve. Velika je bila sila turška, ki ni hotela poznati pravice. Sila Boga ne moli in vsako silo Bog ulomi. Zdaj gre tudi bolan in hrom človek sam lahko po planini in ni se mu bati nasilja, ker skoraj na vsakem razpotju vidiš orožnika. Osebna varnost je sedaj večja v deželi, nego je bila kdaj poprej. Slabo je pa to, da so nam naložili novih davkov pa mitnino, kolke pa tlako in da jemlje naše sinove k vojakom.“

„Red velja mnoge novce in mnogih žrtev,“ sem vpletel. „Povej, kako ste kristjani izhajali s Turki. Jeli, hadžija, ti ne zameriš, ako se govori pravda?“ Mujaga je dvignil rameni in roki ter soglasno nagnil glavo.

„Hadžija nima pričine, da bi zameril, on je dober človek. In takšnih ljudi je bilo med Turki vedno dosti, ki so Boga poznali in niso segali kristjanom v njih pravice. To ve hadžija in vsa Bosna.“

„To je istina,“ je pritrdil Selimanović. „Pa tudi hudoben človek ne more ničesar proti svoji usodi. Naš hodža nas je učil, da pošlje Bog dete, predno ga postavi na svet, čez široko polje, ki je nasuto z mrtvaškimi glavami. Stopa dete po glavah in se navzame čednosti in strasti onih, katerim je stopilo na čepinje. Zato je svet poln vsakovrstnih ljudi, dobrih in hudobnih. Pri vseh narodih je enako.“

„Pa v življenju se lahko zbrusi čednost, da je svetlejša, in strast, da je temnejša,“ sem pripomnil, pa hadžija je fatalistno vzkliknil: „Bog odredio, pa šta hočeš.“

Djordjo mi je začel praviti o nekaterih begih, ki so bili prave majke ljudstva, ki so živeli v patrijarhalnih razmerah s kmeti in niso zahtevali nemogočih davkov. Ko bi bili vsi begi tako ravnali z na-

rodom, šel bi bil zanje v boj za svobodo Bosne takrat, ko so sultanu odrekli harač in je moral Omerpašo poslati nanje.

„V kakšnem spominu živi Omerpaša pri Bošnjakih?“ sem vprašal.

„Begi ga črte še danes, ker je vkoval nekatere v železje in jim odvzel harač in ga poslal v Carigrad in pa zato, ker so se njegove bule nezastrte v odprtih kočijah vozile po bosenskih mestih. A narod ga hvali, da je bil pravičen. Jaz sicer tega ne morem reči. Bil sem takrat nekaj nad dvajset let star in živež sem na svojem vozu in s svojimi konji vozil za njegovo vojsko. Šest tednov sem vozil, pa turška carevina mi je plačo še do danes dolžna. Da, hude čase je preživela Bosna, miru in pokoja od kraja do konca naše pokrajine ni bilo nikdar, ker ni bilo pravice. Med Turki in kristjani so bili hudobni ljudje, ki so drug drugega gnetli, in tako se je proti nasilju z obeh strani stavil odpor. Bili so taki časi, ko Turki niso pustili, da bi goslar pel pesem, ki bi količkaj žalila turški ponos. Izbili so mu gosli, rekoč: Noben zvon še ne zvoni v našem kraju. Pa takšne stvari so se godile le mestoma in kadar se je vnel prepir in ni bilo treznih ljudi, ki bi umeli miriti. Veš li, gospodine, kje je Olovo?“

„Vem.“

„V prejšnjih časih je bilo nevarno potovati v Olovo, a jaz sem hodil tja s katoličani na božjo pot. V onih krajih so bivali zelo fanatični Turki. Poldivji Arnavti, pobegli iz Albanije, turški izseljenci iz Srbije, odpuščeni vojaki, vsa sodrga se je nahajala v tistih goratih krajih ter hajdukovala. Včasih se paroh ni upal obleči v svojo cerkveno obleko, v navadni obleki je opravljal molitve. Pa so bili tudi boljši časi, takšni časi, ko so Turki, če je udaril dež, spravili svoje ženstvo v eno hišo, v drugo pa so vzeli romarje pod streho. Še v narodni pravljici se naše ljudstvo spominja poštenih muhamedovcev. Pravijo, da so nekoč Turki udarili na olovsko cerkev in jo zažgali. Vsa cerkev je stala v plamenu, kar se dvigne z velikega oltarja Mati Božja, se izpremeni v golobico in golobica leti skozi plamen k nekemu Turčinu v gumno. Oni Turčin pa je bil pošten, miren človek, ki je Boga poznal; njemu ni bilo para med kristjani in Turki po vsej Bosni. Za zavetje, katero je golobica dobila pri njem, ga je poplačala obilo: čez noč se mu je rodila v shrambi pšenica, in kar je čez dan od kupa vzela, to se je čez noč prisulo od nekod. Imel pa je Turčin hudobno ženo, ki je vedno silila vanj, naj ji da ključ od gumna. On se je branil, ker ni hotel izdati

čudeža. Naposled ga je prevarila žena ter mu spečemu ukradla ključ, šla v gumno, pa glej, komaj je odprla vrata, že stoji shramba v ognju in skozi plamen leti bela golobica v višave. Iz te pravljice vidiš, da je bilo tudi dobrih Turkov, ljubih Bogu in ljudem.“

„Kako da si hodil s katoličani na božjo pot, ko si vendar pravoslavne vere?“

„Prosili so me, naj grem ž njimi, in jaz sem v mlajših letih rad hodil tja, kjer je bila nevarnost. Sicer bi šel pa tudi v Meko, če treba, ker Bog je povsod eden, le tisti, ki pravijo, da so mu najbliže, so si ustvarili vsak svojega Boga po svojem okusu.“

„In tako z našim ljubim Bogom sejejo neslogo v človeštvo,“ sem rekel, strmeč v naprednega Srba. Kako visok se mi je zdel nad nazori fatalistnega, v „kismetu“ dremajočega Turka! „Vsekakor kaže tvoja pripovedka, da so živeli v Bosni tudi takšni Turki, ki so bili priljubljeni pri kristjanskem narodu.“

„Čuj, gospodine! Znam, da tudi ti ne veš, da slavi naša pravoslavna vera nekega Turka za proroka“ mi je rekel živahni in zgovorni Djordjo.

„Nisem še slišal.“

„Celo naš vladika ni vedel o njem. Pa imamo proroka Avdijo, ki je bil do svoje smrti turške vere. Po narodni pripovedki se je Turčin Avdija takole posvetil. V neki pravoslavni cerkvi je bil za svečenika sam sveti Peter. Bogu je bila njegova božja služba tako ugodna, da je vselej spustil nebeško milost v podobi svetlega žarka, padajočega s kupole naravnost na Petrove vernike. Vsak, kdor je v tisti cerkvi stopil v oni nebeški žarek, se je očutil prostega grehov, olehčanega na duši in sreča se je naselila v njegovem domu. Ko so pa Ermeni zaslišali o tej čudoviti cerkvi, so tudi oni hoteli biti deležni takih božjih milosti. Patrijarh ermenski je prosil, da bi sveti Peter dovolil, naj enkrat tudi ermenska občina opravi svojo službo božjo v čudodelni cerkvi. Sveti Peter se je dolgo obotavljal, naposled je privolil. Ermenska občina se je s svojim patrijarhom združila v cerkvi, sveti Peter pa je zbral pravoslavne kristjane in postavil šator na travniku blizu cerkve. V njem je opravljal službo božjo. In glej, žarek božje milosti takrat ni šinil na cerkev, ampak na šator svetega Petra in na njegov narod. Ne daleč od onega šatora je muhamedovski hodža z visokega minareta klical Turčine k molitvi. Ko je bil hodža ugledal žarek milosti, sipajoč se ne na Erмене, ampak na pravoslavni narod, se je zmotil v svoji molitvi in je zaklical z grmečim glasom: Velik je Bog, ki ga slavi Petrov narod! Pri teh

besedah se je hodži zvrtilo v glavi, zvrnil se je z minereta na zemljo in se ubil. Pravoslavni narod je hodžo Avdijo prekrstil v proroka Avdijo, ker je pred svojo smrtjo med Turki povzdignil svoj glas v slavo pravoslavnega Boga.“

„Ali veruješ, da se je res tako dogodilo?“

„Kako bi veroval? To si je izmislil v starih časih kakšen pop in dobro je storil, ker takrat je bila v veri edina opora našemu narodu. Naši Turki so stali na svojem muhamedovskem stališču, dasi so vsi do današnjega dne po jeziku Srbi, zato je trebalo, da se pravoslavni narod z vso močjo oklene svoje vere in njeno veljavo dviga z vsakim sredstvom.“

„Meniš, da postanejo Turki kdaj toliko strpni, da se pripoznajo za Srbe muhamedovske vere in žive v slogi s svojimi pravoslavni brati?“

„Turki se drže svojih starih nazorov kakor klop kože, tudi takšnih, ki se nikdar ne morejo uresničiti. Le poglej na naše muhadžije, kako se trdno nadejajo, da se povrnejo še kdaj v Srbijo. Muhadžije imenujejo tiste Turke, ki so bili 1862. leta izgnani iz Srbije, kjer so do takrat še smeli živeti v mestih. Sultan jih je naselil v Bosni po Posavini in ob Drini ter jih oprostil za 25 let vseh davščin. In glej, muhadžije smatrajo še sedaj Srbijo za svojo pravo domovino, tudi takšni mladeniči, ki so se porodili že v Bosni, dasi ves svet ve, da nikdar ne pridejo nazaj čez Drino. Tako se drže Turki svojih zastarelih naziranj. A tuja sila jih nauči iskati sloge z drugoverci.“

Hadžiji menda Djordjevo pripovedovanje ni nič kaj ugajalo. Vstal je in šel nalit kave. V svojih mislih pa je gotovo ponavljal svoj običajni, ravnodušni, fatalistni, leni in vsako novo idejo ovirajoči: Bog dao, Bog odredio, pa šta hočeš!

Solnce je stalo že nizko, ko sem zapustil sušilnico.

(Dalje prihodnjič.)

Anka.

Med nama vršanje iz gozdnih lesov, In vendar misel, ki te želi,
 med nama je rek šumenje, vsa dobra, vsa topla te najde
 med nama igranje, divjanje vetrov, ah, vedno te vidijo duše oči
 med nama — končano življenje. kot solnce, ki nikdar ne zajde!

Milan Pugelj.

Iz starih zapiskov.

Podlimbarski.

(Dalje.)

Tretja Stoklasova slika: Gospod Plaper.

ekoč sem jezdil čez planine v majhno bosensko mesto kraj Drine, kamor sem bil začasno nastavljen. Z menoj je jahal Mitre, zabuhel, postaren Srb, pri katerem sem najel konja. Tri dni je trajalo popotovanje. Poletni čas je bil in vreme krasno. Ni še šinil svit dneva čez vrhove planin, ko sva tretje jutro zapustila han ob vznožju gor, kjer sva v družbi miši in drugih sitnih živali prenočila. Pot naju je peljala ob skalovitih bregovih močnega gorskega potoka, zajedenega v globoko strugo. Kmalu je zagorel razsvet, dan se je razvnel, gore so stopale iz mraka. Konjiča sta brzo stopala pod nama. Moj spremljevalec jima je pogosto prigovarjal; moji kobili je govoril z mehkim glasom: „Hajdi, šara, hajdi, zlato moje!“ — svojega vranca je osorno opominjal z besedami: „Hajdi, mrko, hajdi, lopov, hajdiii — močerad ti!“

Jutranji hlad, pomešan z vonjem vsakovrstnega zelenja, se je sipal od vseh strani z rosnih gor. Dasi je bil kraj odljudeh, pust in peščen, se je vendar povsod pojavilo življenje: tudi golo skalovje se kaže v jutranjem svitu prijazneje kakor ob žaru vročega dne. Kdor čuti s narodo, onemu govori v svojih narečjih, ki se menjavajo po dnevnih urah in po letnih časih. Drobne ptice, ki spremljajo vsako veselo potovanje ter žgole in čvrle po vseh potopisih, časih dolgočasno, časih prijetno, so se preletavale čez potok s plaza v plaz, z drče v drčo, nad potjo se je po redkem grmovju oglašalo nebroj skržatov, v višavi, jedva viden, se je pokazal zdajinzdaj kraljevi orel. Parkrat se je rila v pusto goro med skalovjem po slabo izhojeni stezi zvonkljajoča čeda koz in ovac; za njo je piskal suh pastir na narodno postranico ali dvojnico. To piskanje, samo ob sebi idilno, ni tako, da bi navdušilo človeka, ki je vajen drugačnih glasov. Časih se je spočel v gori in odmeval čez pečine zategnjen, votel klik pastirja, nerazumljiv tujcu — znamenje, da sta daleč še

kršna Hercegovina in črnogorska meja, kjer so „zaradi političnih ozirov“ strogo prepovedani taki kliki. Globoko pod potjo je šumel in se penil divji potok; izgubljal se pod grmadnimi skalami, kakor lahkokrila vila priskakljal in priplesal zopet na dan, srdito in brzo kakor blisk je švignil čez izmite čeri in peči v okrogel tolmun, svetel kakor ribje oko, in spočit je bežal dalje med hladnimi stenami v neprerivno hosto.

Že je stalo solnce visoko na obloku, ko sva zavila v stran v goro. To že ni bila pot, ampak peščena steza. Zlezla sva s konj in peš korakala navkreber. Steza je peljala v dolgih ključih v planino. Na ovinkih sva duškala. Oziral sem se okrog. Kakšen čuden svet! Skala na skali, kamen na kamenu. Skoraj strah te je, ko gledaš v temo med pečine. Više in više je peljala steza, toda čim više sem prišel, tem tesneje mi je prihajalo pri srcu. Nadejal sem se naslade ob pogledu na pečevje, ko je pa oko ugledalo okoliinokoli razbite, razorane in razrite skalnate gruče, legla je groza na dušo in zamrlo je navdušenje. Tako sem v mladosti čakal življenja, nekega posebnega, drugačnega življenja, nego je pod nadzorstvom škrbastih bab in sitnih učiteljev; pa kakšno razočaranje, ko je prišlo življenje pod nadzorstvom hudih korporalov in nadutih dostojanstvenikov! Tako sem nekoč čakal v svoji sobi svatbe, napovedane, da pojde mimo mojega stanovanja v srbsko cerkev; kar zaslišim šum in hrum na ulici; vesel odprem okno, pogledam in se zagledam v nagubančeno, strto in mračno obličje — mrtve starke, katero so nesli po pravoslavnem običaju v odprti krsti na groblje.

Proti poldnevu sva prispela zapotena na vrh planine k hanu, kjer sva počivala. Mitre mi je razprostrl preprogo v senci tik skalovja. Odpasala sva torbi od sedel in se razpoložila k obedu. Celo dopoldne nisem ničesar jedel, četudi me je trla huda lakota; pogosto sem pogledoval na torbo in večkrat sem hotel seči v njo po pečenega purana, pa vselej sem uporno premagal glad. Znano mi je bilo očitane Bošnjakov, da mi Švabe ne moremo prebiti niti pol ure, da ne bi založili kaj mastnega v usta in namočili grla. Hoteč spremljevalca prepričati o ničevosti te trditve in mu pokazati našo zmernost, sem s hvalevrednim junaštvom krotil poželenje po notranjih delih mamljive torbe, koketno se zibajoče na sedlu. Priznati moram, da pri najinih skupnih obedih in večerjah nisem opazil posebne zmernosti pri svojem spremljevalcu. Mitre mi je takoj prvo opoldne, opletajoč se okoli konj in momljajoč čudne kletve, povedal, da je svoje brašno pozabil doma, zatorej je bil vso pot

moj gost. Res, da tužni Srbin ni tako spretno in umetno držal koščice med palcema in kazalcema, kakor to ume poglajen elegant, če sploh vzame tako stvar v roke, vendar pa jo je znal slavno pohrustati in tudi vina se ni branil. Poleg tega pa ni pozabil, vzdihujoč potožiti mi po večkrat na dan, da mu sedi nekaka bolezen v želodcu, kakor da bi jaz umel preganjati sedeče bolezni. Vse pa je kazalo, da ta bolezen ne bo navadna bolezen, zato je sem skušal, si jo pobliže ogledati. Izprva se mi je zdelo, da me smatra Mitre za davkarskega uradnika, ki vsak trenotek lahko stopi k njemu in ga prime za ramo s prijaznimi besedami: „Hoj, brat, zdrav si kakor riba; daj, naj te zapišem, da boš odslej davek plačeval od svojega zdravja!“ Neka dovtipna in, kar je bilo največje gorje, oblastem neznana glava je po Bosni raztrosila lažnivo vest, da nameravajo Švabe pobirati davek od zdravja, kar se za turške carevine ni plačevalo, in to je jako preplašilo marsikaterega krepkega Bošnjaka. Ko je pa Mitre prvi pot z mojo steklenico na ustnih napetih lic tako milo, dobrosrčno in dolgotrajno gledal na jasno božje nebo, kakor bi videl tam sveti raj na stežaj odprt, ko je živo in na široko kakor kovaški meh sapo srkal in srkal rujno tekočino, ko se je naposled vsled nedostatka potrebnega duška, iz globokega zamaknjenja se prebudivši, oddihnil, cmaknil in vzkliknil: „Dobra sreča me je našla danes, bogme!“ — sem izprevidel, da se me ta mož nič ne boji in me ne smatra za davkarskega uradnika.

Obed je bil končan; pojavila se je utrujenost. Poravnal sem se na preprogi. Iz razpokline tik mene se je pokazal martinec, svetel kakor šivanka, je šinil čez stene, pogrel se na solncu ter se izgubil v šopu rastlinja, molečem iz skalnate dupline. Visoko nad mano je plavala planinska ptica. Nekdo je nekje globoko zaklical: tooo! Ta klik je letel v planino in na drugi strani je nekdo nekaj odgovarjal. Vojaška patrolja, kakšnih 12 mož močna, je rožljala mimo hana. Zagledal sem se v sive pečine, v solnčnih žarkih slikovito štrleče nad mano v sinje nebo, in jih primerjal različnim okraskom gotskih cerkev. Mračnejši in mračnejši je postajal svet, zavrtelo se mi je v glavi in sladko sem zadremal.

Spal sem blizu dve uri. Prebudilo me je strašno rjojenje — na sodnji dan morda zarjove tako stari satan, ko ugleda svoje mnogoljudno kraljestvo. Pogledal sem okoli sebe: pred hanom je stal rejen bik, katerega sta strahovala dva žilava Bošnjaka, eden v fesu, izpod katerega je visela dolga kita las, drugi pod črnim turbanom, oba kristjana. Tudi Mitre, ki je nekoliko korakov od

mene v kljuki ležal in grgraje spal na nekaki tvarini, podobni zakopni cunji, se je prebudil. Ze je hotel vstati polagoma, kakor vstaja pravičen človek; pa izgubil je revež potrebno ravnotežje in ostal je na zemlji, naslonjen na desno roko, v tem pa je z levico potegnil čez zaspani obraz, katerega središče je proti biku zazevalo, kakor da se pripravlja pogoltniti rjovečo žival. Bik je imel natvezene debele vrvi na nogi in na rogova, konce teh vrvi pa sta si namotala Bošnjaka okoli ledij, in da se je zljubilo živali buhnuti v kakšen prepad, morala bi brez pomislekov in ovinkov za njo skočiti Bošnjaka. Pod pristrešjem kraj hana so sedeli štirje orožniki in Turčin sive brade, dolgih gub, velega lica, s katerega je gledala sama bridka trpkost. Družba je plačevala handžiji svoj dolg, ko sem pristopil. Od orožniškega vodje sem zvedel, da je bik last deželne vlade in da ga bodo svečano peljali v mesto, kamor sem bil namenjen. V podkrepljenje svojih besedi je ukazal orožnik Turčinu, naj nakiti žival. Turčin je privlekel iz torbe dva šopa ponarejenih rož najživejše rdeče, bele in zelene barve in privezal jih je na bikova rogova, rekoč: „Aha — no res tako je ukazal gospodin Lapar!“ Obradoval sem se, da pridem na novo mesto baš ob dan, ko se praznuje taka imenitna slavnost, in sama ugodna znamenja sem videl v taki okolnosti. Sklenil sem, da nadaljujem svoje popotovanje v družbi teh ljudi, ker rad občujem s preprostim človekom, v katerem sem našel vselej dosti naravne odkritosrčnosti, in ker je med takimi trpini največ priložnosti za premotrivanje onih teženj, ki gibljejo s človeštvom, odkar je sprejelo neke socialne zakone in se spojilo v današnjo družbo.

Odpravili smo se na pot. Steza je peljala v strmih kljukah navzdol. Prišli smo na planjavo, kjer mi je orožniški vodja pokazal grobove starih bogomilskih junakov, skrite med visoko praprotjo, zavili zopet navkreber, počili pri mrzlem studencu, izvirajočem izpod strmo odsekane skale, na katero je potrpežljiv švabski popotnik z barvo napisal besede: Mensch, ärgere dich nicht! — in zopet smo se spustili v dolino. Pridružil se mi je Turčin in me poprosil duhana. Vprašal sem ga, kako in kaj. Pripognil se je, potipal v mojo pest, položil si roko na srce in odgovoril s pojočim glasom: „O, dobro, dobro, dobro in zdravo!“ Povedal mi je, da ga je predstojnik — „naš dobri gospod predstojnik“ se je popravil in pogledal na orožnika — poslal po bika in da bo žival stala v njegovem hlevu. Turčin se je imenoval Ibrahim Kokić. Želeč, kratiti si čas in poslušati srbščino divno, krepko in zvonko, podobno

pritrkavanju ubranih zvonov, sem skušal Bošnjake vplesti v pogovor.

„Kaj, Ibro, ali imate v vašem kraju mnogo goveje živine?“

„Ne baš.“

„Pa sem slišal, da gre pri vas živinoreja na bolje.“

„Ima še živino, kdor je trden, ima. Siromak je pa živino prodal. Pašnike so nam vzeli.“

„Vzeli, praviš?“

„Da . . . begi in age.“

„A-a! Kako to!“

„Vidiš, to je tako. Naš beg Hadžić poprej ni plačeval davka; Bosna je bila svobodna, ni plačevala harača v Stambul. Od nas pa do zemlje Dalmacije je bilo do dvaintrideset begov-kapetanov in ti so sami gospodarili, eni dobro, drugi slabo, in tako se je godilo tudi kmetom dobro in slabo. Beg Hadžić je za turške carevine govoril v hanu: Deca, kar svojega sveta nisem ogradil, povsod smete pasti. In ni rekel tako samo svojim kmetom, vsemu okraju je dovolil pašo in ni vprašal, kako se kdo klanja Bogu. Je li to tako, Jovica?“

„Da, tak je bil bog Hadžić, dobra majka bosenska,“ se je oglasil pred menoj Bošnjak s kito.

„Takrat je imel vsak siromak kravo ali vsaj kozo, ker je vedel, kod bo pasel. Sedaj pa begi in age plačujejo visoke davke od zemlje in ogradili so vse rebrine in planjave in v najem so jih dali ali pa razorali, tako da zdaj, kdor nima zemlje, ne ve kam z živino.“

„Ti torej misliš, da je bilo poprej bolje v Bosni?“

„Tudi zdaj je še lahko dobro; človek vse pozabi. Privaditi se je treba novemu redu,“ je odgovoril Kokić in pogledal na bajonet pred njim gredečega orožnika.

„Sedaj je vse drugače, gospodar,“ se je oglasil Jovica, napol obrnivši se nazaj k meni, „sedaj še lastne žene ne smem pretepti; ne puste v konaku.“

„Istina, da ne puste!“ je potrdil Kokić in potresel z glavo.

„Poprej,“ je nadaljeval Jovica, „ni imela žena nikake pravice. Če je šla v konak tožit, da jo je mož pretepel, poklicali so sodniki soseda in samo to so ga vprašali: Povej nam ti, sosed teh ljudi, ali ta mož to ženo oblači, ali jo hrani in napaja, ali ima pri njem streho in posteljo? In ako je sosed ta vprašanja potrdil, rekli so sodniki toženemu možu: Vzemi svojo ženo in domov gredoč ovij njene lase okoli svoje roke, pa jo bij in tepi, kolikor se ti poljubi!“

Tako je bilo za turške carevine. A sedaj moža že zapro, ako ga žena toži, da jo je psoval z grdimi besedami.“

„Pa ne dosti tega,“ je dejal Kokić, gledajoč v tla. „Žena, predno beži v konak, še postane na ulicah in smelo kriči nazaj v hišo: A počakaj ti, naučil te bode Švaba!... Da pomože Bog!... Gospod Lapar nam je zavladal.“

„Ibro, ali si poznal tistega Murata, sina Mehmet-efendića?“ je vprašal Jovica.

„Poznal... Kako bi ne, dragi moj!“

„Torej veš vse, kako je bilo. Nekaj mu je bilo prišlo navzkriž z ženo, pa mu je pobegnila naravnost v konak tožit. To se je zgodilo dve leti pred kopacijo (okupacijo). V konaku so razsodili na njegovo stran. Jaz sem tovoril tisti dan češplje v mesto in z gore gredoč vidim, da mi pride naproti Murat s svojo zahaljeno bulo. Takrat smo bili še vsi v strahu pred Turki. On vpije nad ženo, jo zmerja in suje. Ko pride po poti vštric mene, se mu lepo ognem v stran, on pa skoči ves razjarjen k ženi, ji strga zavoj z obličja in na ves glas kriči: Poglej ji v obličje, kaurin — in buhnil jo je —: naj te gleda kaurin, ker ti nisi več prava ženska, ti nisi Turkinja, ti si se povlačila!... Lepa mlada ženska je bila, rdeča kakor jagoda... Bože mili, od lepote ne moreš, da gledaš... Nikoli še nisem videl takšne in tudi Murat je bil lep, poglavit mož... sokol, čuješ. Znaš, gospodine, Bošnjaki ne govorimo kaj dosti o ženskah, to sem pa slišal, da sta se imela Murat in njegova žena zelo rada; po oni tožbi pa več ni mogel prebiti ž njo pod eno streho — ponos ni dal. Kar nanagloma je izginil, ostavil je bulo samo z otrokom in nihče ga ni več videl v naših krajih; pravijo, da se je naselil trideset ur hoda za Carigradom.“

„Dober, pošten človek je bil oni Murat, sin Mehmet-efendića,“ je rekel Kokić.

„Kaj meniš, da njegova lepa žena ni bila dobra in poštena?“ sem vprašal. „Gotovo je bila, sicer bi si ne bila iskala pravice v konaku. Z nepoštenimi ste drugače ravnali.“

„Malovredne so postale naše ženske, uporne; niso bile take doslej,“ je odgovoril Kokić in pljunil predse. „Spominjam se, da so za moje mladosti neko ženo, ki je ‚potražila‘ drugega moškega, privezali med konje in jo raztrgali.“

Barbari! — sem dejal sam v sebi, ustavil konja in počakal Mitra.

Bodisi da je Mitrov mrko pešal, bodisi da se je Mitre že naveličal, vsake pol ure nagniti se k meni, potrepati mojo kobilo po

vratu ter jo pohvaliti in vsake četrte ure popraviti torbi na mojem sedlu — v torbah so se nahajale že same prazne steklenice in od purana samo še zmečkane, zamasljene židovske novine — bodisi da moj spremljevalec ni bil prijatelj orožnikov in da je že videl ali celo sam skusil, kako korenito ume porahljati bosenski žandar težko, in če slučaj nanese in se zmoti, tudi lahko vest, bodisi tako ali tako, Mitre je zaostal za družbo in jezdil v dobri daljavi za nami. Pridružil sem se mu in molče sva popotovala.

(Dalje prihodnjič.)

Spoznanje.

I.

Iz trudnih dni v jekleni plašč ovita,
resnica vstala je razgaljena,
resnica trda, vsa razpaljena,
razjeda me in žge in ni ga ščita . . .

Oj, kje, dekle, so zlatonadi dnevi
in ver in upov svetli milijon?
Glej, vse sežgal je sladkih zmot zaton
in sreče dogoreli so odsevi! —

Glej, danes vem, da nisi cilj iskanja:
le sanja blede vseh teh ostrih let
si bila mi, a čas je brez vprašanja
čez lica risal svojo trudno sled . . .

II.

O tisti čas! — na vztoku je žarelo
in v tankem mraku solnce krvavelo,
a ti in jaz na rosnem polju sama
molila sva: — o Bog, daj sreče nama! —

In dal je Bog velike zlate sreče
in šla sva ž njo čez čase plameneče,
a roka v roki je boječe trepetala,
šaj v duši duša smrt je svojo brala . . .

*

In smrt, velika smrt — — —
čez trudni senci dve je vzplapolala . . .

Mitroška.

Iz starih zapiskov.

Podlimbarski.

(Dalje.)

kalnati vrhovi gorá so stali že visoko za nami. Vročina, ki je čez dan tako silno pritiskala, je pojenjala, hladilen veter je vel z gor. Niže in niže smo se spuščali v Podrinje; tuintam se je v daljavi že zalesketala Drina, v večernem solncu razžarjena, v podobi podolgovatega, srebrnosvetlega ogledala. Kraj je postajal rodovitnejši, pot se je čimdalje bolj širila, grmovje se umikalo v stran in popotovali smo že med pašniki, vrti in njivami. Ob položnem pribrdju je čepela kje kakšna mračna, s praprotjo pokrita kočá, znamenje, da se skriva v dnu zadaj za hosto cela vas. Z Mitrom sva se zopet pridružila izprevodu. Bošnjaki peš in na konjih so nas srečavali, postajali ob kraju poti in pozdravljali, ali pa se nas ogibali v ovinkih in za nami pokašljevali. Po pašnikih so se pasle v precejšnjem številu one živali, o katerih nas nemška zemljepisna knjiga, namenjena za vojaške šole, na kratko tako poučuje: In Bosnien gibt es kleine, pferdeähnliche Tiere, „Konji“ genannt. Rad bi poslovenil ta stavek, ker bere se v novinah, da Slovenci, žal, nič več ne umejo nemškega jezika, in ker nisem prijatelj nemških citatov, pa bogme, težko je po domače povedati tak temeljit izrek. Pokazalo se je, da slavnostni izprevod teh živali nič ne zanima, pojavilo pa se je zanimanje pri neki kravi, ki je, naostriški ušesi, zamaknjeno in živo pogledovala s travnika na ovenčanega slavljenca — radoglednost, ki ni lastna samo kravam.

Mož v črnem turbanu, vodeč bika, doslej še ni zinil besede. Molče, medvedje okorno je koracal in venomer držal v ustih debelo cev svojega vedno praznega čibuka. Spoznavši kravjo slabost, je mož na mah oživel. Dvignil je gorjačo in zavihtel ž njo nad bikom, rekoč: „U-hu-hu! Bo telečja pečenka, bo! Tudi v našem kraju bo!“

Vsi smo se zasmejali čudnemu gorjačarju.

„Kaj ti pečenko ješ?“ je vprašal orožniški vodja oživevšega proroškega starca.

„Kako bi jaz . . .“ je momljal starec in vzdihnil. „Kje bi vragu žep, ko dolame nima!“ je dejal s hripavim glasom Jovici. Ubit nasmeh mu je preletel lice.

„Marko še koruznega kruha nima,“ je odgovoril Jovica in starec je pokimal ter zamolčal. „Pečenka ni za nas, pečenka je za gospoda, ki piše in nam vlada, za gospoda predstojnika in za gospoda Laparja, ki skrbita, da je vse lepo v redu. Takšen človek, kakršen so naš gospod predstojnik . . . oh, takšnega človeka ni na širnem svetu!“

„Da, pameten človek je, Boga pozna!“ je modro pritrdil Kokić.

„Oh, majka bosenska so nam. Prejšnji ni bil tak, tisti še po naše govoriti ni umel. Če mu ni bilo kaj povšeči, je stopil postrani pred človeka in začel je krakati nanj: Šta! šta! šta! . . . več pa že po naše ni vedel povedati. Oh, ta so pa kakor med, in kadar so pri volji, se po cele ure razgovarjajo z menoj.“

„Kako se imenuje vaš predstojnik?“ sem vprašal

„Jaz jim pravim mutašerif, a imenujejo se Puk . . . Pu — puk . . . ne . . . kako že . . . vrag zna . . .“ si je vbijal glavo Jovica.

„Pru . . . Pru . . .“ je skušal popraviti Kokić, pa brzo je utihnil, ker tudi njemu se je zmešalo.

Jovica je pograbil fes in si ga potisnil na tilnik, stisnjeno pest si je položil na čelo: „Bogme, kako sem pozabil! Čudno mu je ime! Pur . . . Purkuljević!“ Odmajeval je z glavo, ker zopet mu je izpodletelo.

„Purk . . . Purk!“ je bleknil hripavi Marko, kakor bi kuro zaklical.

„Gospod Pruprutkijević je naš predstojnik!“ se je oglasil orožniški vodja, obrnivši se k meni. Oblastno si je zavihal brke. „Pruprutkijević!“ je ponovil še enkrat, naglašaje vsak zlog. Vse je bojazljivo pogledalo na orožnikove ustnice. Iznova se je začelo ugibanje. Jovica si je pogladil čelo, ustnice so mu potihem prebirale zloge, naposled si je z dlanjo obrisal pot s čela, se nasmehnil ter obupno potresel z glavo, ker še ni mogel pogoditi imena svojega mutašerifa; Marko se je leno počehal za ušesom in osato je pogledal v prazni čibuk. Kokić se je začudil: Oj, kakšno ime! — potem se je jezno, kakor bi si hotel izruvati nos, useknil v stran. „Prup . . . Prup!“ se je oglasil za mano na moje veliko začudenje moj zvesti Mitre. Težka, trda, ubita je duša slovanska; ostrmi ta duša ob novoti, kmalu pa se vtopi v njo, premišljuje, razbira in si prilasčuje.

„Hvala Bogu, sami dobri gospodje so prišli k nam!“ je povzel besedo hvalisajoči in zgovorni Jovica.

„Naj bo hvala Bogu dragemu!“ je čemefno vzdihnil Turčin.

„Sami učeni in modri ljudje!“ je poudaril Jovica.

„Da . . . in pamet caruje in kraljuje,“ je pritrdil Kokić.

„Te dni me je srečal gospodin Lapar na ulicah, postal zraven mene, podal mi roko in me vprašal: Kaj, Jovica, ali mi veš povedati, koliko bi se potrebovalo mišjih repov, da se zveže nebo z zemljo? — Odgovoril sem: Tega pa ne vem, gospodine! . . . In oba sva se smejala. — Samo eden — je rekel — a tisti bi moral biti dolg. — Tako se pogovori gospodin Lapar s človekom.“

Vsa družba je dvignila glave. Orožniški vodja je nategnil obraz v svečane, resne poteze, da bi prikril smeh, ki mu je silil na mi-mične mišice — njega sta vedno dičila teatralski patos in veličastna poza; njegovi tovariši so se prilično tiho, skozi nos smejali; Marka je posilil kašelj; Kokić je bistro pogledal na Jovico, kakor bi mu hotel reči: Močerad ti klečeplazni! Tudi Mitru se je zažarilo lice.

Poščegetala me je radovednost. „Kdo je ta Lapar?“ sem vprašal.

„V konaku piše . . . Oh!“ je odgovoril Jovica, poln blagorodnega čuvstva za Laparja.

„Pristav je pri kotarskem uradu,“ se je vmešal orožniški vodja, „njegovo pravo ime je gospodin Plaper.“

„Plaper? Pa ni prišel k vam iz Sarajeva?“

„Da, menda iz Sarajeva, pred dvema letoma.“

„Majhen, čokat mož z rdečo brado?“

„Da, da, bo že tisti; pikast je tudi — Rudolf Plaper.“

Čudom sem se čudil, čeprav ni nič čudnega, ako človek čez leta zopet najde starega znanca v kraju, kjer se ga ni nadejal. Spomin na Plaperja me je nekako pogrel, potopil sem se v pre-mišljevanje in nisem več pazil na prijetno družbo. Moji šari se je zdelo varno, pomuliti mimogrede tuintam šop trave, kar je mrko zvesto posnemal, tako da sva z Mitrom, ki je postal čisto ravno-dušen, malomaren in zaspan, zopet zaostala za izprevodom. Misel za mislijo se je rodila v moji glavi, prizor za prizorom je vstajal, videl sem kakor v zrcalu pretekle dni, zorno mladost, nepovratno odletevšo. Evo, česa sem se domislil! Spomnil sem se otroških let. Z menoj hodi v šolski razred pritlikav, vedno se smejoč dečko rdečkastih las, nežen in šibek, takšen, da se je zdel nam drugim, ki smo prišli s kmetov, kakor igrača, in malo smo marali zanj. Vsak dan prinese v šolo rožek ali kosec pogače ali dehteče cvrtje, lušči,

obira in je med urami in nam se kar skomina. V znanju se ne odlikuje posebno, pa izhaja za silo. Čim više smo napredovali po razredih, tem bolj smo se zblížavali: mladeniči kmetskega pokolenja z ene strani, z druge strani gosposki — Rudolf Plaper. Ta se je sčasoma privadil slovenskega jezika, naše podnebje ga je prestrojilo, poredil se je, in mi smo polagoma odlagali na kmetih delano obleko, obelili smo se, ta in oni si je kupil že prve rokavice, naučil se je kadrilje, nekateri je delal že verze z apostrofi in bolj ali manj smo se navzeli šolskih idej in mestnih šeg, pozabivši domačih pašnikov. Tako so se naša mišljenja sčasoma zblížala in Plaper je postal naš ravnopraven tovariš. Ko so se nekoč, ne vem že po kakšni pričini, pojavile po vseh razredih ljubljanske gimnazije češke narodne kape „podjebradke“, se je pokazal na naše veliko zadovoljstvo tudi Plaper v takšni čepici. Čeprav smo ga že poprej nekoliko uvaževali in šteli med Slovence, vendar za gotovo še nismo vedeli, ali je krop, ali je voda, sedaj nas je pa jasno prepričal, da je krop, naš človek, pravi gad. Še predno smo se dositega naveselili in naveličali novih pokrival, jih je šolsko vodstvo prepovedalo. Ko je Plaperjev oče, višji uradnik, preselivši se iz Nemcev v Ljubljano, zvedel, kakšna grozna demonstracija je tista čepica, ki jo je nosil njegov sin, se je silno razsrdil. Sina je za tako nespamet strašno ozmerjal, „podjebradko“ mu raztrgal in v cunje bacnil in za ves mesec mu je odtegnil denarno doklado. Mladi Plaper nam je o tisti „komediji“ pravil, rogaje se svojemu očetu in ploskaje v roki. Nam se je še bolj priljubil: zdel se nam je mučenik naše narodne stvari. Neko jesen pa mladi Plaper več ni prišel v naš razred. Stari je šel v pokoj, preselil se iz Ljubljane, vzel sina s seboj in mi smo kmalu pozabili tovariša.

Kje so moja zelena mladeniška leta, ki sem jih preživel med Slovaki! Kako se mi je priljubilo to siromašno, dobro ljudstvo, njegova lepa zemlja, naslonjena na Karpate, deroči Vah, v nebo kipeča Tatra, tako genljivo opevana od pesnikov! V slovaški vasi za Vahom me je usoda zopet združila s Plaperjem. Čez dan opravljava službo, zvečer nama pan Trinko toči žareče vino, ki se rodi ob vznožju Matih Karpatov. Pan Trinko je častit Slovak stare korenine, črnih, mastnih in močnih las, ki so okoli vse glave podstriženi, obritega lica in vratu. Obrvi so se mu povesele čez oči, tako da težko gleda kvišku, zato pridno poveša oči v kozarec in smehlja se božji kaplji. V Trinkovi „šenki“ se pred adventom in pred pustom pleše po dvakrat na teden: zna pozabiti Slovak svojo

bedo, potlačiti okrogli klobuček na stran, poskočiti sebi na slavo in veselje, udariti s plosko dlanjo ob visoke golenice, ploskniti v roki, dvigniti svoje deklet v višek in zarajati: haj, haj, haj! Pri takih zabavah sloniva s Plaperjem pozno v noč ob steni šenke in gledava na šumeči narod, na krepke postave v narodni obleki. Plaper ima vselej polne žepe cukrčkov za dekleta, katerim pokupi tudi vse preste, kar jih prinese zamazani žid k zabavi. Mimo njega pleše Rozika, edina hči Trinkova in vsemogočna gospodinja v hiši. Oh, kako se nosi in kako je opravljena! Prava kraljica vaških deklet! Na glavo si je pripela živordeče svilene „stuške“ z dolgimi trakovi — znamenje ponosne device, ker deklet, ki je padlo v viden greh, ne sme več nositi „stuškov“ — nadela si jih je na črne, goste lase tako milo in okusno, da se ni mogoče nagledati; prepasana je z dragocenim srebrnim pasom, vse na njej je skrbno obšito in všito, visoke škornjice z nagrbljenimi golenicami in svetlimi podkvicami na opetnicah, kratka rokavca, krilce do kolen, ta goreči obrazek, mamljive oči, te bele ročice, te urne nožice! . . . Oh, zakaj so ta dekleta tako hladna proti tujcu, zakaj jih ne ganejo nobene slaščice in nobene še tako bojko navihane mustače, nobena zemeljska zvezda in nobena svetla sabljica! Zakaj sem moral na pohod, še predno sem te poljubil, ti zlatolasa Maruša z neoskrunjenimi „stuški“! Zakaj nisi imela usmiljenja s tujcem, ki ni našel nikjer miru! Čital sem ti naše pesnike, ki toliko vedo o ljubezni, samo o ljubezni, hvaležno si me razumela in solza v tvojih žalostnih očeh mi je bila edino plačilo! In dalje sem moral iz vasi v globoko Ogrsko! —

Plaper se je prav zaljubil v Trinkovo hčer in sedel je noč in dan v šenki. Rozika se mu je sladko nasmihavala in vabljivo, pristrčno ga pogledovala, stari premeteni Trinka je povešal trepalnice čez nos, smehljal se z dolenjim delom lica, delal se slepega in nevednega, postajal pred Plaperjem, točil, pil, včasih celo zapel prelepo pesem: „Težki furman k nam — težku furu vže“ — in računal. Tako je Plaper koprneč preživel celo poletje. Jeseni pa je prišel Jano Djuriga, korenit mladenič, sin premožnega Slovaka, od vojakov domov. Temu ni bilo Plaperjevo sladkanje nič povšeči. Napil se je neko nedeljo popoldne vina, zvečer pa je Plaperja tako izdatno pretepel, da se je moral odpovedati službi in je zbežal k svojemu očetu na Dunaj.

Toda Plaperju je bila sreča vedno mila, kmalu je bil zopet, kakor pravijo, pri polnih jaslih. Njegov oče ga je toplo priporočil svojemu prijatelju, sotrudniku nekaterih židovskih listov dunajskih.

Mladi Plaper se je predstavil, sotrudnik ga je ljubeznivo sprejel in smehljaje se ga naravnost vprašal, če ume lagati, na kar je Plaper strmeč, sramežljivo in skoraj bojazljivo odgovoril: „Za silo tudi, če treba!“ Sotrudnik ga je za tak moder odgovor potrepal po rami. Drugi dan je govoril znan Čeh v državnem zboru odličen liberalen govor z znamenitim uspehom. Sotrudnik nekaterih židovskih listov je precej porabil priliko. Skrpal je na podlagi markantnih točk onega govora kritiko o parlamentni seji. Zbral je svoje pomočnike — med njimi je bil tudi Plaper —, posadil jih za mizo in razdelil posel. Plaperju jo ukazal kritiko v glavnih potezah prepisati in jo z visoko donečimi besedami tako našopiriti, da bo sposobna stati na prvi strani liberalnega lista; drugemu pomočniku je naročil kritiko za drug liberalen list v slogu toliko predelati, da se ne bo poznalo, da sta obe iz enega vira; tretji je dobil nalogo, stvar tako prežvečiti, da bo ugajala tudi rdečim demokratom; četrti je dobil ukaz, kritiko za predmesten gorjačarski list na glavo postaviti, to je, začeti jo z onim stavkom, s katerim jo bodo prvi trije listi končali, in petemu, v lažeh posebno podkovanemu, zatorej zanesljivemu človeku je dejal, naj jo presuče in prenaredi za konservativna ušesa, ne z ozirom na čitajoče občinstvo — konservativni ljudje malo bero kritike —, ampak ker plačuje list mogočen konservativen dostojanstvenik. Tako in v taki družbi je začel Plaper delati za človeštvo. Pisal je o vsaki stvari, nadejaje se nagrade, za denar, pisal je brez ljubezni do stvari in brez ognja, brez skušenj in pravega poznanja stvari, nepremišljeno, površno in na brzo roko in pisaril je tudi o slovanskem svetu. Stopil je v vrsto onih ljudi, ki nas po tujih novinah dan na dan psujejo in blatijo. Srečal sem ga na Dunaju bradatega in debelega. Pohvalil se je, da je z življenjem in Dunajem zadovoljen. Nekaj let pozneje sem slišal, da je stopil Plaper v Sarajevu v službo bosensko-hercegovske vlade.

(Dalje prihodnjič.)

Iz starih zapiskov.

Podlimbarski.

(Dalje.)

aš sem bil izcrpil svoje spomine o Plaperju, ko zagrme možnarji. Mitre je plašno dvignil glavo, pa precej se je upokojil, apatični mrko je enomerno capal, a šara je mignila z ušesom in pospešneje je stopila. Pogledal sem predse — evo mi mesta! Na cesti pred vhodom⁷ je stalo nekaj črno oblečenih gospodov v cilindrih in frakih, kraj njih so se belili in rdeli turbani mestnih očetov, na tratini so skakali okoli možnarjev zagoreli cigani, neoficijalni zastopniki bosenskega naroda pri vseh slavnostih. Zadonel je boben, zacvilele so piščalke in zasvirala in zaslišala se je ona turška godba, od katere se nevajenemu človeku lasje ježe na glavi. Zagledal sem stransko pot, vodečo kraj Drine v mesto, in ker nisem hotel biti deležen svečanosti, ki ni bila namenjena meni, sem krenil nanjo. Iz mesta so se čuli pojoči glasovi muezinov, kličočih vernike k večerni molitvi. Na travniku ob Drini so na kolenih čepeli trije stari Turki ter obrnjeni proti vzhodu opravljali svojo molitev. Te bujno oblečene postave so me živo spomnile onih treh kraljev iz jutrove dežele, katerih podobe sem svoje dni s takšnim zanimanjem prevlekel z najživejšimi barvami in jih potem prilepil na hišne duri. Zopet so zagrmeli možnarji; še enkrat sem pogledal na moleče Turčine, in klanjajoč se pobožnosti, čeprav se je kazala v turški obleki, sem dejal sam v sebi: Ti trije so si izvolili boljši delež!

Turška godba je odmevala že iz sredine mesta, ko sem prijezdil med prve hiše, skrite za vegastimi, lesenimi pregrajami, ki s svojo črvivostjo in trohljivostjo zbude v človeku sama tožna čuvstva. Mrak je bolj in bolj zagrinjal zemljo. Mimogredočega vojaka sem vprašal po najboljši gostilni v mestu. Peljal me je po nesnažnih in tesnih ulicah v gostilno „Pri Sokolu“, kjer me je gostilničar Mojšelj, kriv, krmežljiv mož kljunastega nosu, sprejel pod svoje peroti. Poslovil sem se z Mitrom. —

Drugi dan opoldne sva si s Plaperjem v Mojšljevi gostilni pozdravljajoč segla v roke. Najino staro znanstvo se je obnovilo

tem bolj, ker sva oba zahajala k Mojšlju in ker sva imela dosti vzajemnih spominov na preteklost, v najinih pogovorih posuto s samimi rožicami in očiščeno že vseh nezgod in neprilik preteklih dni.

Plaper je sedaj v najboljši dobi svojih let; to kaže njegovo svetlozorno, razvaljeno lice, kolikor se ga vidi iz rdečkaste brade. Njegove službe mu niso nasule bogve kakšnih zakladov, vendar pa živi dobro, to je, vsak dan sedi za obilo in dobro pipo in papo, kakor pri nas pravijo, dolgo in spokojno spi in tudi zarad ženskih si ne beli glave. Kakor ljudje boljših stanov ostaja tudi on krojaču in čevljarju na dolgu, kar je lahko umevno, če pomislimo, v kakšni družbi je na Dunaju gledal laži in prevari v lokavo lice. Plaper . . . toda za naprej ga hočem imenovati gospoda Laparja: za gospoda ga kličejo vsi ljudje, olikani in neolikani, meni se pa to še posebno zategadelj spodobi, ker dobiva moj junak plačo devetega razreda, jaz pa šele desetega, čeravno sem za tri leta starejši.

Gospod Lapar ni eden tistih ljudi, ki tako radi beže od realnega dela in se zapro v svojo izbo, pretehtujoč tam, čemu je pač Bog svet ustvaril, ali ocenjujoč dela razneženih poetov in suhoparnih filozofov, ali brezuspešne solze lijoč nad propastjo naroda, pešanjem vere, nad pokvarjenostjo človeštva, ničevostjo življenja; on je delaven in ne misleč človek, zato se nikdar ne bo skisal v nezgodah življenja. V nekem oziru je navdušen človek, navdušen namreč za vse ono, kar zahteva oblast. Seveda je tudi za svoje lastno blagostanje navdušen, pa taki smo vsi grešniki. Z ljudmi višjimi je v večnem soglasju, z ljudmi nižjimi v večnem nasprotju, torej v svoji vrsti popolnoma navaden političen človek. Take ljudi ima oblast nastavljene po vseh svojih predelih, ona samo take ljudi potrebuje, uvažuje in povišuje. Tak človek je gibčen, prihuljen in svetlozoren pred višjim, okoren, ponosen in mrzel pred nižjim. Tak človek je jako tenkočuten za vsak migljaj, ki pride z višjega mesta: on nikdar ne čaka, da bi ga višji v nos dregnil, če je dovoljeno izraziti se po kancelijski. Gospod Lapar se olikanemu človeku neuradniku rad pokaže v vsem svojem veličju in dostojanstvu. V takih slučajih ogrne njegov obraz hladna resnost in modro premišljevanje, njegova glava postane težka, kakor bi nosila v sebi nove organizacije, nove sisteme z jako zamotanimi paragrafi, nova kancelijska pravila in rubrike. V takih slučajih si oledela čutečo dušo z besedami: „Da, prijatelj, težka je postala služba dandanes! In plača je majhna!“ Neolikanemu nižjemu človeku pa ume pokazati najoblastnejšo strogost; takega človeka meri z jastrebjim pogledom

od nog do glave, podpre se z rokama ob bok, vzpne se in nekoliko večji postane, čelo se mu nagubanči, lasje štrle od njega, besede vro iz njega. Seveda je kaj takšnega mogoče samo v Bosni, kjer vladajo bajoneti. Pozna pa se mu, da se je te strogosti naučil v službi, da mu ni prirojena in da mu ne gre naravnost iz srca. Mož je vroče krvi: pri vsaki malenkosti vzkipi in pokaže svojo moč in veljavo. Potrpljenje kaže samo uradnikom svoje vrste in častnikom se že od daleč spoštljivo odkriva in klanja. Za red je ves vnet in natančnost je njegova prva čednost. Spominjam se, da on celo pri jopi Mojšljeve natakariče, črnooke Madjarke, ni mogel videti odpetega gumba: Tak nedostatek — je dejal — treba odpraviti! . . . in precej se je lastnoročno poprijel dela.

Kmalu sem se prepričal, kako različne predele obsega delovanje mojega znanca. Priznal mi je, da se je vršila svečanost na proslavljenje novo vpeljanega bika po njegovem nasvetu in po njegovi uredbi, kajti treba je pokazati Bošnjakom, da se mi za naše naredbe zanimamo z dušo in telesom, in jih tako privaditi, da jih pričnejo tudi oni uvaževati. Zvedel sem, da je dal nastaniti bika zato v hlevu Ibrahima Kokića, ker se mu zdi ta Turek nezanesljiv in sovražen našim podjetjem. S tem ga bo držal v svojih rokah, in če najde kakšen nered v hlevu, pa pride globa.

Gospod Lapar se rad pohvali s svojo delavnostjo na kulturnem polju. Pokazal mi je svoje kurnike. Ker se v Bosni poskusi že z vsako stvarjo, je on poskusil s kurami. Zabavne stvari mi je pravil o tej živali. Kadar začne kura leči, dobi nad gnezdo tablico, na kateri je napisano, kdaj je sedla, na vsako jajce napiše dan njegovega rojstva. Povedal mi je, da je bil nedavno tega in tega leta na Dunaju ob razstavi perotnine, da je tam spoznal čudovito lepa kurja plemena; pokazal mi je kuro Bramaputro ter mi povedal, da se Bramaputre dele na tri vrste: so bele, so sive, pa so tudi rdeče. Da bi gospodu Laparju pokazal, kako globoko sem tudi jaz pogledal v svet in da poznam nekatera čopasta plemena, sem omenil, da so kohinkinske kure manjše, pa jako čvrste in kako sila ljubeznivi so mali piščanci, kadar prikljujejo iz jajčjih lupin na dan. Potožil mi je, da Bošnjakom do takih stvari ni mar, da so mu otrovali spočetka mnogo perotnine, da bi rad prasičke redil, pa ne more, ker bivajo okoli in okoli njegove hiše Turki, ki nimajo zmisla za to žival. Povedal mi je, da je preteklo poletje krotil pet gadov, pa živalce so mu poginile, predno se je pokazalo kaj uspeha. Govoreč o takih podjetjih, se je ponašal moj junak, kakor bi imel

Atlantove rame in bi on sam nesel, globoko se zadihajoč, omiko, napredek in srečo na balkanski poluotok.

Samo z enim Bošnjakom se gospod Lapař vede prijazno in jovijalno. To je Jovica. Jovica je bil izprva šumar za 8 gld. 33 kr. na mesec; po priporočilu gospoda Lapařja pa je postal kancelijski sluga v konaku, kjer dobiva na mesec 15 gld. plače, za kar ga zavida mnogo Bošnjakov. Moř je zelo zadovoljen Ź njo in pri vsaki priloŹnosti si prizadeva svojemu pokrovitelju izkazati hvaleŹnost — po svoje. Mlada njegova Źena pere in Źiva za gospoda Lapařja, opravlja pa mu Źe tudi druga Źenska dela. In ker roka roko umiva, ji potisne uradnik prvi dan vsakega meseca zlat denar v roko. Njej ne ostaja nikdar na dolgu. Źenica mu za tako radodarnost in točnost izkazuje pristrčno hvaleŹnost.

Očital mi bo kdo, da po nepotrebnem odkrivam slabosti znanca in sobrata. In po pravici! Res, pregrešni smo postali ljudje! Dosti je zatrosil hudir, ta zakleti sovražnik vsega, kar je pošteno (fej mu bodi! — bi napisal Gogolj), grehov na svet. Maščevanje se povsod šopiri in jezična mu sestra škodoŹeljnost razriva mir in spravo med brati. Na sobratu kaj hitro zapazimo njegove slabe strani, za dobre ostanemo pa dolgo slepi. Prav lahko nam je obregniti se obenj, no ljubezni do njega se včasih celo sramujemo. Staro pravilo o brezmejni ljubezni do bliŹnjega Źe vedno nosimo na jeziku, dejanja naša pa kaŹejo, da nam je do bliŹnjega toliko, kolikor do pepela, ki ga odtrnemo od smodke. Pripovedniki pisatelji največ greše zoper ono pravilo. Ljudje te vrste bliŹnjemu nikoli ne prizaneso, vsako njegovo slabost odkrijejo, vse oklevetajo in na tak način pripomorejo, da se odpro naposled našemu lahkovernemu bratu oči, da pogleda v sobrata in zagleda na njem pege, ki jih poprej ali videl ni, ali pa jih je smatral za dar prirode in slučaja, za stvar brez namena in pomena. In v takem slučaju v našem poučenem bratu lastna veljavnost visoko dvigne glavo, on — sam grešnik — z zaničevanjem zre na grešnega sobrata, na katerem najde od dne do dne večje Źtevilo hib in nedostatkov, človeštvo jame prezirati, celo sovražiti in na mesto prejšnje nezavedne krščanske ljubezni stopi grda škodoŹeljnost in ničemno sovraštvo. Tako so povsod na zemlji oklevetali drugoverce in inojezičnike ter zasejali med brate nesrečni razpor in razdor. Res, hudomušen je postal svet!

Kadar pritegne vihar, nagne se vse drevje drevoredov, vrtov, logov in Źum brez izjeme na eno stran. Enako nas zagrabi duh časa in mi se mu pokorimo, nekateri v podobi igralcev, drugi v

podobi gledalcev in poslušalcev. Takšno viharno silo predstavlja v naši papirnati dobi pisarjenje. Pokoreč se tej sili, opisujem gospoda Laparja.

Na nekaterih gospodih Laparjeve vrste lahko opazite znake jako blagoslovljene lenobe; tega pa pri mojem junaku ne: kakor metulj od rože do rože je letal in se pehal od dela do dela. Skoraj vsak dan sem bil priča njegovega vsestranskega, trudapolnega napiranja. Gospod Lapar pravi, da treba z Bošnjakov zbrisati azijsko barbarstvo, vse sledove preteklosti, da jih je treba raznaroditi, to je, približati zapadni omiki, zatorej jih uči, kako se je gospodi odkrivati, kako na vrata trkati, kako segati v pozdravljenje v roke. In res se kaže v tem oziru v njegovem okraju že nekak napredek. Dostikrat sem se posmejal, videč Bošnjaka, gredočega proti leblajtarju, kako je že od daleč vlekel z glave turban, ki se mu je v roki raztegnil v poldrugi meter dolgo ruto. Bog ne daj, da bi stopil Bošnjak v pisarno gospoda Laparja, predno je potrkal na vrata. In tako trkajo, nekateri pravilno s sključenim prstom, drug samo vrta ali pa pritrkuje z nohtom, da se sliši, kakor bi ptič kljuval, in zopet drug praska z vso petorico prstov po vratih, tako da se gospodu zdi: zdajle se privali medved v sobo. Poslednji način trkanja vselej zelo razkači gospoda Laparja. Tudi desnice ne podavajo po naših pravilih, podavajo jo pa vendar: nekateri pomoli skrčeno pest, drug položi samo kazalec v vašo desnico in tretji poboža s svojo trdo predpotopno dlanjo po gosposki mehki dlani. Ti pojavi napredka so sad prizadevanj mojega znanca.

Gospod Lapar je ustanovil v mestu bralno društvo za Bošnjake. Postavil je globo v denarjih za vsakega člana, ki ni redno obiskaval društvenih shodov. Kmalu pa je dobil migljaj, da bralno društvo ni za ljudi, ki še čitati ne umejo in se za to stvar tudi ne zanimajo; prestrojil je torej bralno društvo v kmetijsko društvo z globami. V tem društvu naj bi se Bošnjaki učili kmetijstva. Okupiral se je za društvo vrt, na katerem se je vsejala različna zelenjava. Priroda je dvignila na vrtu bujno zelenje in vse bi bilo gladko izteklo, gospod Lapar bi bil svobodno zase in za društvo pošiljal pohvale v židovske liste, da mu tega veselja niso skalile prepirljive in sebične gospe uradnikov, ki so se začele puliti za vrtno pridelke. Skraja se nihče ni zmenil dosti za te prepire, toda sovraštvo je kipelo više in više in je prikipelo na vrhunec. Gospa oficijalova je gospe predstojnikovi v jezi zarad neke redkvice dala taka ostudna imena, da jih ni mogoče povedati, zavistna gospa kontrolorjeva pa je gospe taj-

nikovi zaradi korenja očito oponesla, da je bila s tem in tem begom tako in tako in odtod da so prišli tisti cekini, ki jih je nosila na glavi in na vratu pri zadnjem plesu v narodnih nošah. Naposled je oblast te reči slišala in spoznala, da se Bošnjaki od gospodov, ki sami ne umejo kmetijstva, v tej stroki ničesar ne morejo naučiti; razpustila je torej društvo in je s tem zelo ustregla v zdražbi živečim rodbinam.

Tiste dni pa so se zbrali nad glavo gospoda Laparja oblaki in usula se je nanj ploha, ki ga je vsaj za nekaj časa ohladila. Gospod Lapar je imel v mestu že lastno hišo, pri kateri je pogrešal vrta. Večkrat je preudarjal, kako bi napravil iz dvorišča vrt, da bi imel vsaj senčnico na svojem. Pa dvorišče je bilo ozko in ob deževnem času vse zalito. Onostran desak, ki so ograjale dvorišče, je stala sredi nevelikega vrta hiša soseda Ibrahima Kokića. „Kokić bi lahko odstopil kos svojega vrta, ograja bi se premaknila in jaz bi imel senčnico na svojem,“ je mislil gospod Lapar. Nagovarjal je torej Kokića, ponujal novce, pretil, toda pogan ni pedil zemlje ni hotel odstopiti. Naložil mu je parkrat globo zaradi tistega bika, ker je našel, da mu je nezadostno nastlano. Kokić je plačeval globo in zlovoljen je obetal, da bo posadil žival na svoje blazine in mu položil dušek pod glavo, a vrta ni hotel odstopiti. Zdaj je gospod Lapar iztuhtal strašno zvijačo, s katero je mislil soseda omehčati ali pa ga pognati iz hiše. Postavil je svinjak v kot svojega dvorišča, tako da je bil le malo oddaljen od Kokićeve hiše; vanj je nastanil tri svinje, svojemu služabniku pa je naročil, naj skrbi, da živali ne bodo presite in prezaspale. In pričela se je burka! Spretnejše pero, pero kakšnega slovenskega Gogolja naj dostojno opiše, kako neznansko in neznosno so krulile noč in dan lačne živali, kako se je vila med sočno travo črna voda na Ibrahimov vrt, kako so te neprijetne okolnosti razljučenega Turčina ostro bodle v ušesa in nos, kako je kruto zadet v svojih čuvstvih v jezi od dne do dne više skakal in globlje segal v svojo neverno dušo po kletve, želeče vsem kaurinom vsakaterih nesnag in nesreč, kako je naposled žival s služabnikovo pripomočjo razrila trhli svinjak in črvivo ograjo, usula se na sosedov vrt, zarajala okoli njegove hiše, vteknila rilec v vežo, prevrnila triletno turško dete, povohala omedlelo bulo in kako so se godile še druge strahovite reči, ki pa niso nič genile gospoda Laparja.

(Konec prihodnjič.)

Iz starih zapiskov.

Podlimbarski.

(Konec.)

tež stiski je Kokić mislil, ugibal, kako bi si pomogel. Domislil se je, kako gre kadiji v slast na ražnju pečeno jagnje. Vzel je torej pod vsako pazduho rejeno jagnje, in hajdi h kadiji potožit mu svoje gorje. Kadija je zbral svoje misli, katerih polovica se je zavrtela okoli pečenih jagnjet, druga polovica po okoli Kokićevega gorja, in poslušal je tožnika resnega obraza in z odkritosrčnim obžalovanjem. Drugo jutro je vtaknil kadija zlati križec za zasluge v žep — ta križec si je šele v konaku v veži pripel na prsi — in se je napotil zaradi Kokićeve stvari k predstojniku Pruprutkijeviču, k modremu in pametnemu človeku, ki Boga pozna in je poleg tega tudi prava majka bosenska. Ko je kadija vstopil, je vstal Pruprutkijevič od dela, vtaknil pero za uho, roke v žep, kjer je porožljajal s ključi, naredil je najmodrejši, to je, najtemnejši obraz, potopil oči in pazljivo je poslušal. Ko je vse slišal, je dejal globoko zamišljeno, politično in pomenljivo: „Hm!“ — ter odpravil kadijo, sam pa je hitel k Mojšlju popit po poljskem običaju pred dopoldansko južino dve čašici žganja, da bi na tej podlagi laže in bolje prebavil južino in se pokrepčal po naporni službi.

Tisto dopoldne je šla Kokićeva bula zahaljena čez trg k sorodnici. In prigodilo se je, da je po čaršiji gori prikolovratil pijan vojak, ki se je slučajno zakasnil v nekem zloglasnem zavodu. Po nesreči je mladi junak, ko je urno zavil okoli džamije, opotekajoč se nenadoma in nehote zadel tako silno ob Kokićevo bulo, da se je v svoji nerodni obleki zvalila na zemljo in, čeprav ji ni bilo zla, bolešno javnila: „Joj meni, mila majko, pomozite, ubio me Švaba!“ Ta klik je razsrdil vojaka; zasukal se je na petah, pomaknil kapo na tilnik, pa je proklel javno in naglas bulo, Muhameda, njegov zakon in njegovo brado. Ali da vidiš, kako so skočili Turki na „noge lagane“! Iz džamije, iz sosednjih prodajalnic in hiš so vreli starci, možje in mladeniči na trg pred džamijo. Gibanje je bilo, vrvenje in hitenje kakor na mravljišču, kadar je kdo raz-

brska. Glas, da je proklel švabski asker pred džamijo vse, kar je Turku drago in sveto, se je raznesel po bliskovo po turških ulicah in od vseh strani je pritisnil narod na trg. Tam je stalo na stotine ljudi, ki so se uredili ali po starosti, ali po sorodstvu, ali po roko-delstvu v večje ali manjše gruče. Pred vhodom v džamijo je stalo krdelo sivih Turkov, vplivnih pri narodu. Samo v tej gruči se je vnel živahen in vendar ne razdražen pogovor, vse drugo je molčalo, bliskalo z očmi in pričakovalo nekaj posebnega in nenavadnega.

Gospod Pruprutkijevič je držal baš drugo čašico dopoldanskega žganja med prsti, ko je zdajci kakor v povesti o Jobu planil v sobo Mojšelj in precej za njim gospod Lapar, oba bleda in prepadla. S pretrganimi besedami in v nedokončanih stavkih sta mu povedala o stvareh, ki se gode v mestu. Gospod Pruprutkijevič je ostrmel, čašica mu je zdrknila izmed prstov na tla. Zasmrčal je skozi nos in temno je pogledal na svojega pristava. „No ... no ... saj sem dejal ... sedaj pa zaslišiš kaj o svoji svinjereji! Ti ... ti ...“ hotel je zabrusiti: mulec, pa ni, ampak mirno je rekel: „Ti, ti ... kapaciteta v kulturnih delih!“ Poljska vljudnost. Vsi trije so na vrat na nos hiteli iz sobe. Uradnika sta bežala na čaršijo.

Tukaj se je vcarila v narod ona tihota, ki se pred hudo uro tako udušljivo in težko uleže na človeško srce. Vse, kar je prodiralo v to tihoto: tlesk zapirajočih se vrat, drdranje židovskih vozíčkov, ki so jadrno bežali za vojaški ostrog, kjer se je zbirala boječa, težkovedna „madjarska kolonija“, njej na čelu sokol Mojšelj, naposled — glas trobent in bobnov, glasni zapovedni klik, žvenketanje orožja, topot huzarskega oddelka, skokoma hitečega iz ostroga na odmenjeno mu mesto, pojavljanje višnjevih kap in svetlih bajonetov po vseh ulicah, vse to je javno pričalo, da je razburjenost v mestu velika.

Uradnika sta se pridružila orožniškemu častniku, ki je dajal potrebne ukaze svoji četi. Gospod Pruprutkijevič se je posvetoval s častnikom, kako v red spraviti narod, predno izpregovori vojaštvo odločilno besedo; rad bi bil pokazal, kako vpliva sama njegova beseda na ljudstvo in da ume sam s pomočjo orožnikov ukrotiti razburjene duhove. Še kakšen red bi si dobil za takšno patriotsko delo. Stopil je torej trdo in odločno nekaj korakov naprej proti gruči sivih Turkov in glasovito vprašal, čemu se je ljudstvo tukaj zbralo. „Ali še ne poznate naših zakonov“, je dejal z mehkim poljskim naglasom in umiljeno, kakor bi govoril iz izpovednice, „zakonov, ki ne dopuščajo nikakega nereda? Ali ste nam tako hvaležni

za omiko in napredek, ki ju prejimate od nas? Mi vam gradimo ceste . . .“

„Hvala tebi za ceste, gospodar“ se je oglasil Turek, sedeč na kamenu ob džamiji, „mi cest ne potrebujemo, nismo vozniki; mi vse, kar imamo, lahko prenesemo na konjih. Ceste so za vaše askere in žide.“

„Zemaljska vlada je dvignila in izboljšala poljedelstvo in živinorejo“, je nadaljeval nekoliko zbegani predstojnik.

„Znamo, da je dvignila, hvala za vaše poljedelsko društvo z globami! Živ i zdrav bio, ti i car čestiti!“ je odgovoril kakor sam zase Turek na kamenu ter si sesukal cigareto.

„Živila zemaljska vlada i njeni žandari!“ je zavpil nekdo v dnu zadaj.

Gospod Lapar se je nepotrpežljivo mel za predstojnikom. Videč, da ne teče kri, se je ohrabil: ni mogel strpeti, da bi tudi on ne pripomogel kaj, da se narod pomiri. Skočil je k Turku, ki je nepozvan tako hladnokrvno odgovarjal, ter ga vprašal: „Kdo je pa tebe, hadžija, najel, da tako drzno odgovarjaš gospodu predstojniku? Ali ne veš, da čaka smrt podpihovalcev in upornikov?“

„Bog je dal, Bog je namenil! Smrti se mi ne bojimo“, je odgovoril Turčin. „Mi nimamo ni handžarjev ni pušk, toda pobiti hočemo vsakega, kdor se drzne onečastiti naše žene in našo vero!“

V gospodu Laparju je zloba privrela do vrha. „A . . . tako . . . tako!“ je kričal, „dobro, da sem te spoznal!“ Ozrl se je po orožnikih. Častnik je stal že poleg njega s petorico svojih mož, katerih eden je s puško sunil Turčina v koleno, češ, naj vstane, da ga vklenejo. Po gručah je šel lahek šepet, oči so ognjeviteje zablislile.

V tem trenutku se je pokazal izza ogla star general na vrancu. Za njim je prijezdilo nekaj častnikov. Vse se je obrnilo proti generalu, vse se mu je umaknilo v stran, celo orožniki so pustili prezgovornega Turčina. Ta general je bil ljudomil, priljubljen in moder človek — redka prikazen med dostojanstveniki tega sveta. Rodom je bil graničar, ki je do nitke poznal Bošnjake. Že 1848. l. je stal v bitkah pred madjarskimi vstajniki, potem je služil na Laškem, kjer je dovolj spoznal uporne ljudi in kako ž njim ravnati, pozneje se je bil v Bosni. Njegovo dostojanstvo, siva starost in bogate izkušnje so mu podelile prevago nad drugimi ljudmi, poleg tega pa je poznal človeka in človeško družbo skozinskozi.

General je jezdil kakor mimogrede, pred džamijo pa je hipoma ustavil konja ter se obrnil k tolпам. Nikakega nemira ni razode-

valo njegovo črnikasto lice, pač pa se je svetil na njem ironičen smehljaj, ki je pomirjevalno vplival na zbor ljudi.

„Že zopet vrag ni vedel, kako bi dovršil svoj posel, in poslal je babo“, je začel general v gladki srbščini z vzvišenim glasom. „In vi ste šli v nastavljeno past in se podali njegovi lokavosti. Ujel vas je v svojo vrečo in meni je treba samo zadržniti, in gorje vašim ženam in otrokom! Namlel in zamesil vam je, a kruha ne bo dobrega. Kaj hočete tukaj?“

„Ako Boga poznaš . . . bodi naša majka . . . brani nas nasilstva!“ je izpregovoril sivobradi hadžija v rumenih sandalah v imenu zbranega ljudstva.

„Kakšnega nasilstva? Kar človek stori v pijanstvu, to še ni premišljeno nasilstvo. Vojaka, ki je razžalil vašo vero, sem strogo kaznoval. Vsak mi bo dajal odgovor za samolastno ravnanje!“

„Tudi drugi nas stiskajo, gospodar!“

„Kako?“

„Naganjajo nam nečisto žival v naše vrte in hiše. V lastnih hišah že nismo gospodarji.“

General se je za hip zamislil.

Gospod Pruprutkijevič je pokimal z glavo, njegovo kalno, nedoločno oko se je vsadilo na ubogega Laparja in odtrgal se je v njem zamolkel glas: „Hm!“

„Tu na tem mestu se ne obravnavajo take razprave“, je poučeval general. „Znano vam je, kje iskati pravice, če se vam godi krivica. V našem carstvu je mogoče po zakoniti poti priti do pravice, pri nas že od nekdanj velja prislovica, da je pravica steber vsakega carstva.“

„Dovoli, gospodar, da nas gre šestorica se pritožiti v Sarajevo k zemaški vladi, druga šestorica pa v Beč k carju čestitemu!“ je povzel besedo turški govornik.

„Poslanstev tu ni potreba: v Sarajevu in Beču veljajo baš tisti zakoni kakor tukaj v našem mestu; tudi tu se sodi v imenu carja čestitega. Oni, ki vas stiska, kakor pravite, ne bo ušel zasluženi kazni, ker človeška družba in Bog držita vsakega posameznika v svojih silnih rokah.“

„Dovoli torej, majka naša, da napišemo in vložimo pritožbo!“

„Napišite, kolikor in kar hočete“, je dejal general že nejevoljen ter mahnil z roko. „Sedaj se pa vrni vsak k svoji rodbini, ker vojska ima ukaz streljati, ako bi se ne povrnila mir in red v mesto. Ne mislite dalje na nemogoče stvari! Poglejte okoli sebe: po vseh

ulicah, na vseh oglih, na vseh brdih stoji carsko vojaštvo in spomnite se bosenske prislovice, ki pravi, da ni mogoče orati po gozdu!“

To rekši, je general izpodbodel konja in odjahal. Od vseh strani se mu je priklanjal narod; hadžija je vzkliknil za njim: „Živio gospodar, živa ti sreča!“ In ljudje, ki so bili poprej pripravljani hladnokrvno in slepo žrtvovati življenje, so se spogledali, vsakemu se je zdelo, da bere na mračnem obrazu svojega tovariša vprašanje: Čemu še stojimo na tem nevarnem mestu? Predno je poteklo pol ure, je bil trg pred džamijo prazen, prodajalnice so se odpirale, židovski vozički z Mojšljem na čelu so ropotali po vegastem tlaku nazaj v mesto. Mirna, kratka beseda sivega, izkušenega moža je izpodmila razburjenosti tla in preprečila krvoprelitje. Oni general je bil popularen pri Bošnjakih. Njegova soba je bila vsakemu odprta in mnogo so hodili veljaki k njemu v posete. Ko pa je šel leto pozneje v pokoj, ni dobil običajnih odlikovanj vrli mož.

Drugi dan so Turki vložili v konaku pritožbo. V njej so popisali vse globe, kar so jih kdaj plačali ali na dolgu ostali, vse naprave in novote, ki so jih želeli odpravljene. Pokazalo se je, da je pričina nekaterih teženj gospod Lapar. Listina je šla počasno po pravih kancelijske manipulacije pod različnimi številkami po različnih rokah. Zaradi nje se je napatil gospod Pruprutkijevič v Sarajevo, kjer se je po pisarnah priklanjal od Poncija do Pilata, dokler ni naposled pritožba onemogla obležala v predalu visokega uradnika ter v Bogu zaspala. Vendar je modra oblast ukrenila dvigniti gospoda Laparja z gorkega sedeža in ga prestaviti v kršno Hercegovino. Tako sem zopet izgubil starega znanca. —

Kmalu zatem sem dokončal svoja opravila v mestu ob Drini. Pisal sem po Mitra in njegovega konja. Teden pozneje je stal Mitre pred mojim stanovanjem in nepremično je zrl v moja okna, dokler nisem prišel k njemu na ulice. Precej sem pogrešil kobilo šaro. Zvedel sem, da je izdihnila življenje sredi sočne detelje kakor pohotni kralj sredi razkošne gostije. „Prav se ji je zgodilo, če je tako nespametna, da crkne sredi detelje“, je rekel Mitre. Namesto nje je pripeljal belca, katerega mi je predstavil, tresoč ga za šop redke grive, z besedami: „Star je, toda čvrst kakor zrno — pravi kremen!“ Rebra tega kremena so bila že od daleč vidna in podobna lesenim obročem, vijočim se okoli soda. Bogme — ne pogledam rad na belega konja! On me vselej spomni starih bojevitih Germanov, ki so po božje slavili belce umrlih junakov in jih gójili v posebnih gajjih. Kadar gledam na belega konja, vselej se mi zdi, da vidim pred

sabo kos tiste dežele, iz katere so se rodili Slovanom tako neprijazni sosedi. Vsekakor pa to ni drugega kakor gola prevara prežive obrazotvornosti. V tem, ko sem od vseh strani ogledoval belca in se čudil njegovi mršavosti, je Mitre odpenjal prazne torbe, mi tožil o bolezni, ki mu še veninven sedi v želodcu, in obupno je proklinjal hajduka, ki mu je, spečemu preteklo noč v hanu, ukradel izpod glave ne samo vse brašno, ampak tudi tri groše in ves duhan, vreden štiri krajcarje. Pomislil sem nekaj in potem sem potolažil siromaka.

Drugo jutro sva se napotila z vsakojakim brašnom obilo preskrbljena na obratno pot.

I g r a.

Nervozni so kralji: Taroki
prežijo na nje iz zasede,
kraljice trepečejo blede,
kavali se zvrčajo v skoki —
glej, jezdec in konj sta na tleh.
Udati se? — Pladost je greh.
Križ, goni nevernike, goni!
Zaplotniki! — Beži, Pagat!
Dama je . . . Fej, Mond-renegat!
Hip zadnji se Škisu pokloni . . .
Kjer Šteselj je čet komandur,
tam je izgubljen Port-Artur . . .

21./VIII. 1908.

Oton Zupančič.

Vesoljstva utrinek.

Jaz nosim v duši tiho žalost,
na ustnih svojih smeh grenak;
mladost je moja kakor solnce,
ki sije medlo skozi mrak.

Jaz sam — utrinek le vesoljstva . . .
V tolažbo mi je ta zavest:
ker sam v vesoljstvu sem neznatni,
neznatna moja je boleost.

Rusmir.